

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Araştırma Makalesi
Kabul Tarihi: 20 Nisan 2020

Gönderim Tarihi: 06 Mart 2020
Yayımlanma Tarihi: 12 Haziran 2020

Atıf Künyesi: Sayım, B. (2020). “Yeni Türk Edebiyatında Ölüm Acısını Yaşayanlar”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (1), 34-54.

YENİ TÜRK EDEBİYATINDA ÖLÜM ACISINI YAŞAYANLAR

Bahar SAYIM*

Öz

Yaşamın sona erdiği, başka bir âlemin kapılarının aralandığı ölüm, insan hayatının önemli meselelerindedir. Anlaşılması güç olan bu kavram, pek çok edebî türün öncelikli konuları arasında yer almaktadır. Özellikle şiir sanatında bu konunun yoğun bir şekilde ele alındığı ve oldukça duygulu bir ifadeyle dile getirildiği görülmektedir. İnsan yaşamında en çok merak edilen ve anlamlandırılmaya çalışılan ölüm kavramı, insanlık kadar eskidir. Bu kavram üzerine çeşitli görüşler ve fikirler ileri sürülmüş, her görüş ölümü kendi bakış açısına göre değerlendirmiş ve anlamaya çalışmıştır. Ölüm üzerine felsefi fikirler ileri sürenlerin yanı sıra bu kavrama, yakınlarını kaybetmenin verdiği acıyla yaklaşanlar da vardır. Klasik edebiyattan modern edebiyata kadar ölüm temasını ele alan pek çok eser kaleme alınmıştır. Romantizmin etkisiyle ferdi duygularını ön plana çıkaran şairler, ölüm temini de ele almışlar ve tarih manzumelerinden mezar taşı kitabelerine, oradan mezar başında murakabeye kadar genişleyen çok çeşitli şiirler kaleme almışlardır. Son dönemde modernizmin de etkisiyle ölüm; korkuya sebep olan, dehşet veren ve kaygı duyulması gereken bir kavram olarak ele alınmış ve yapı söküme uğramıştır. İslami akidede ölümü arzulamak vuslata ermek olarak görülürken modern hayatta ölüme atfedilen anlam değişmiştir. Bu durumun nedeni, asırlardan beri sonsuz olma duygusunun cezbettiği insanoğlunda var olan yaşama sıkı sıkıya tutunma eğilimidir. Bu çalışma, ölümlü yakınlarının kaybı sonucu karşılaşılan sanatçıların ölüm hakkındaki duygu ve düşüncelerini eserlerine nasıl yansıttıkları üzerine odaklanmıştır. Bu şair ve yazarlar Tanzimat ve sonrasında döneminde yetişen şair ve yazarlarla sınırlandırılmıştır. Bunlar arasında Türk edebiyatında derin izler bırakmış, ekol sahibi şahsiyetler de vardır. Yaşantılardan izler bulacağımız bu eserler, samimi ve içten olmaları yönüyle okunmaya değerdir.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat Edebiyatı, Şair ve Yazarlar, Yakınların Kaybı/Ölümü, Acı.

Those Who Experience The Pain of Death in New Turkish Literature

Abstract

Death, in which life ends and the life in afterworld begins, is one of the important issues of human life. This concept, which is difficult to understand, is among the primary issues of many literary genres. Especially in poetry, it is seen that this subject is intensely addressed and expressed with a very emotional expression. The concept of death, which is the most curious and tried to be understood in human life, is as old as humanity. Various views and ideas have been put forward on this concept; each view has evaluated death from its own point of view and tried to understand it. In addition to those who put forward philosophical ideas on death, there are also the ones who approach this concept with the pain of losing their relatives. Many Works on the theme of death from classical literature to modern literature have been written. The poets, who put forward their individual feelings with the effect of romanticism, also handled the supply of death and wrote a wide variety of poems, ranging from historical poems to gravestone inscriptions and from there to the mural. Death with the influence of modernism recently; it was considered as a concept that caused fear, terror and anxiety and the structure was dismantled. While the desire to die in the Islamic creed is seen as reaching the ultimate union, the meaning attributed to death in modern life has changed. The reason for this situation is the tendency to hold firmly to the life existing in humankind, which has been attracted by the feeling of being eternal for centuries. This study focuses on how the artists who encounter death because of the loss of their relatives reflect their feelings and thoughts about death to their Works. These poets and writers are limited to those who grew up in the Tanzimat period. Among these, there are also personalities who have left a lasting impression on Turkish literature.

Keywords: Tanzimat Literature, Poets and Writes, Loss/Death of Relatives, Pain

* Arş. Gör., Iğdır Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Iğdır/Türkiye, E-Posta: bhrym@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-9923-412X>.

Bu yazı doktora seminer çalışmamın yeniden düzenlenmiş halidir.

Giriş

İnsanlık var olduğundan beri ölüm de var olagelmıştır. Ölüm, deneyimlenmesi mümkün olmayan bir gerçeklik olduğu için ölüme dair ilk deneyim hep yas tutma deneyimidir. Başkalarının özellikle de yakınlarımızın ölümü bize kendi sonluluğumuzu hatırlatır. (Dastur, 2019, s. 8). Bilinç dışında ölüm kavramı olmadığı için yalnızca başkasının ölümünü anlamlandırabiliriz. Kişi kendi ölümüne inanmadığından dolayı bilinç dışında kendini ölümsüz olarak kodlar. Ölümün tasarımı daha çok rüya ve sembollerle gerçekleşmektedir. (Tunaboşlu İkiz, 2018, s. 351). Kişi, şaka yoluyla bastırıldığı, hoşlanmadığı duygu ve düşüncelerini açıklamak, böylece ölüm ile ilgili fikirlerini de rahatlıkla söyleyebilmektedir. Dolayısıyla bilinç dışını rahatlatarak ölümü kabul edilebilir bir durum olarak görmektedir. (Tunaboşlu İkiz, 2018, s. 353). Ölüm, her zaman ve her durumda insanın kendisine özgü olduğu için başka bir insana devredilemez. Kişinin kendi ölümünü kabullenmesi hayatın özünü oluşturur. (Yücel, 2003, s. 20-21).

Yakınlarını kaybeden insanlar ölen kişiyi anmak, duygularını ifade etmek ve acılarını hafifletmek için çeşitli yollara başvurmuştur. Bu yollardan biri, kişilerin ölüm karşısındaki tutumlarını gösteren *sagu*, *mersiye*, *ağıt* vb. türlerdir. Ölüm karşısında acizliğini kabul eden insan, acısını muhtelif edebî süreçte geçerli olan *sagu*, *mersiye* ve *ağıtta* ifade ederek yatıştırmaya çalışır. Böylece ölenin ardından yakılan *ağıtla* acı, dilden dile söylenerek hem pekiştirilmiş hem de paylaşılmış olur. Ölüm ile ilgili şiirlerin yazılmasında dinî, içtimâî ve psikolojik sebepler bulunabilir.

Çok sevilen birinin geri gelmeyecek şekilde kaybedilmesi karşısında bütün insanlar benzer tepkiler gösterir. Bu tepki bütün dünyada farklı isimlerle adlandırılmalarına rağmen muhteva yönünden ortak bir tür oluşturmuştur. (İsen, 1994, s. 143). İnsanoğlunun tarihte manzume olarak söylediği ilk ürünün bu türe ait olduğu belirtilmiştir. (İsen, 1994, s. 3). Bu türlerin bir kısmı mezar taşlarına yansımıştır. Bunda etkili olan faktörün, insanların ebedî olma arzusu ve yaşayanların mezarlıklara saygılı davranmalarını temin etmek olduğu söylenebilir. (Karaca, 2018, s. 76).

Türk kültüründe bulunan mezar taşı yazılarının hem ölen kişinin kimi özelliklerini yansıttığı hem de yaşayan insanların tutum ve davranışlarını olumlu yönde değiştirme işlevine sahip olduğu söylenebilir. (Karaca, 2018, s. 89). Yaşam ile hayatı birleştiren mezarlar bize ölüm ile kurulabilecek sembolik bağı da göstermektedir. Ölüm duygusu ile bağ kurmak, hayatın ölüm ve yaşamla iç içe devam ettiğini gösterir. (Tunaboşlu İkiz, 2018, s. 354-355). Dolayısıyla mezarlar tasavvur edemediğimiz kendi ölümümüz yerine başkasının ölümünü anlamlandırarak kaygılarımızdan kurtulmaya yardım etmektedir. (Tunaboşlu İkiz, 2018, s. 355). İnsanlığın tüm kültürel faaliyetlerini ölümü yatıştırmak için geliştirilmiş savunma mekanizmaları olarak görebiliriz. (Dastur, 2019, s. 8) Bu nedenle insan zihninde bulunan ölüm tehlikesinin kültürün temelini oluşturduğu söylenebilir. (Bauman, 2012, s. 45).

Her canlı için mukadder olan ölümü her şeyin bitmesi ve kişinin yok olması olarak değerlendirmek yanlış bir tutumdur. İslam inancına göre evrende belli bir düzen içerisinde yaşayan insan için ölüm bir son değil başlangıçtır. Dolayısıyla bu düşünce Müslümanları ölümden korkmamaya ve ölümlle başlayacak olan ebedî hayat için hazırlık yapmaya yönlendirmiştir. (Ateş, 1985, s. 11).

Tasavvuf düşünürleri ölüm kavramını dinî terimler yerine estetik ve retorik yönü yoğun imgelerle anlatma yolunu seçmişlerdir. Onlara göre ölüm, korku olmaktan çıkarılıp Mevlana'nın "*Şeb-i Arûs*" ya da Yunus Emre'nin "*Ölürse tenler ölür canlar ölesi değil*" felsefesine dönüşür. (Genç, 2018, s. 132). Yine Yunus Emre'nin ebedî hayata kavuşma ve ruhun ölümsüzlüğü fikrini yansıtan; "*Ölümden ne korkarsın/Korkma ebedî varsın*" (Erol, 2010, s. 172) dizeleri de ölümden korkulmaması gerektiği noktasında insanlara yol göstermiştir. Dolayısıyla bu düşünce ölümü hiçlik olarak değil, Allah'a ulaşmanın bir kapısı olarak görmüş ve acıyı bala dönüştürmüştür. (Genç, 2018, s. 135). Platon için de ebedi olan ruhtur ve ölümün karşıtı olan hayat, ölümlerden dirilene giden yeniden bir doğuştur. (Yücel, 2003, s. 10). Bu görüş Platon'un nesnelere gerçek varlıklar olmadığı, gerçek olanın nesnelere ideası olduğu hakkındaki görüşüyle paralellik gösterir.

İnsanlarda ruh fikri eskiden beri vardır. İlk insanlarda ruhun varlığına karşı bir fikir oluşturan ölümdür. (Edhem, 2014, s. 61). Animizm fikrini benimseyenler, tabiatta ruh ve maddenin ayrı birer âlem olduğunu kabul etmişlerdir. Animizm anlayışına göre ruh, varlığın maddi unsurlarına hâkimdir, böylece

vücudu hareket etmeye sevk eder. (Edhem, 2014, s. 59). Dolayısıyla cismin önem kazanması ruh vasıtası ile mümkündür. İnsanoğlunun yok olmaya razı olmaması, öldükten sonra da varlığını devam ettirme arzusu içerisinde olması sonsuzluğa meyiletmesine ve bu şekilde kendini rahatlatmasına imkân tanımaktadır.

Son yüzyıllarda ölüm, varlığın başka bir aşamasında devam eden bir kavram olarak değil, durma anı, yok olma olarak görülmeye başlanmıştır. (Bauman, 2012, s. 161). Eski zamanlarda kabul edilen ölüm fikri, insanların teslimiyetçi bir tavır takınmalarına yol açmışken günümüzde ölüm kaçınılması gereken, dehşet verici bir olay olarak görülmektedir. Bu noktada modernizm ölümlülüğü yapı söküme uğratmıştır. Bununla ölüm ortadan kaldırılmamış ancak beğenilmeyen, önemini kaybeden yabancı bir kavram olarak görülmeye başlanmıştır. Dolayısıyla ölüm ötekileştirilmiştir. (Bauman, 2012, s. 163). Bu bağlamda ölüm olayının sosyal bir olay olmaktan çıkarılıp modernitenin ölümlülüğü yapı söküme uğratarak üstesinden gelebileceği bir hastalıklar dizisine dönüştürmüştür. (Bauman, 2012, s. 201)

Bu tür anlam değişmelerine uğrayan, hayatımızdaki en önemli gerçeklerden biri olan ölüm, yeni bir edebiyat anlayışını benimseyen Tanzimat dönemi şair ve yazarları tarafından da ele alınıp işlenmiştir. Tanzimat döneminde ölüm üzerine yazılan şiirlerde birtakım değişikliklerin ortaya çıkması ölüm karşısında takınılan tavır ve davranışlarda farklılaşmaya yol açmıştır. Ölümle ilgili olan bu yeni fikirler Tanzimat döneminde bir yandan klasik mersiye formunda bir yandan da Batı etkisinden gelen farklı bir formla varlığını devam ettirmiştir. Bu durum bir süre birlikte devam etmiş, zamanla klasik mersiye daha az kullanılmaya başlanmıştır. Bu yüzyıldan itibaren ölüme bakış açısı farklılaşmış, ölüm felsefi olarak sorgulanmaya başlanmıştır. Özellikle bu değişimi Abdülhak Hâmit'in şiirlerinde görmekteyiz. Klasik mersiye şairinin ferdi duygularından ziyade kolektif ruhu yansıtmasına karşın yeni şiirin savunucuları daha ziyade ferdi duyguları çerçevesinde ölüm fikrini sorgulamaya ve tahlil etmeye başlamışlardır. (İsen, 1994, s. 11).

Tanzimat sonrasında değişen ölüm fikri, İslam inancında yer alan insanın ebediyen var olması düşüncesinin karşısına hayatın ölümle son bulduğu, insanın yok olacağı fikrini koyar. Dolayısıyla bu düşüncede olanlar için ölüm, korku duyulan, endişe yaratan, ümitsizliğe sebep olan bir duygu olarak kendini gösterir. Bu da dehşet verici bir ürpermeye ve buhrana yol açar. (Erol, 2005, s. 18). Bu tür korkunun kaynağı, hayatı sonsuza kadar yaşama arzusu ve bunun sonucunda ortaya çıkan kaybetme endişesidir. (Erol, 2010, s. 262). Bu düşüncede olan şairler, eserlerinde ölümü sorgulamaya başladıklarında tatmin edici cevaplar bulamazlar ve çaresizce teslimiyet duygusuna yönelirler. Nitekim Hâmit'in şiirlerinde bunu görmek mümkündür.

1.Yeni Türk Edebiyatında Yakınlarını Kaybeden Şahsiyetler

1.1.Mehmet Akif Paşa (1787-1845)

Tanpınar'ın, Akif Paşa'nın "*ancak sıkıntı ve ıstırap anlarında şair olduğunu*" (2012, s. 104) belirtmesi Paşa'nın mizacını göstermesi bakımından önemlidir. Siyasi hayatında yaşadığı sürgünlerin, hırslı bir kişi olan Akif Paşa üzerindeki etkisini de düşünecek olursak ondaki bedbinliği, karamsarlığı daha iyi anlayabiliriz. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum, Akif Paşa'nın yaşadığı felaketler ve hastalığı bu bedbinliği, karamsar bakış açısını arttıran sebeplerdir. Paşa'da görülen bu bakış açısı *Adem Kasidesi*'nde açıkça varlığını hissettirmektedir. Mehmet Kaplan bunu "*ölüm fikrine dayanan bir medeniyetin en son karanlık şarkısı*" olarak ifade etmektedir. (Kaplan, 2012, s. 27). Akif Paşa'nın bu eserinde içinde yaşanılan dünyaya ve varlığa karşı nefret duygusu hâkimdir. Adem kavramına methiye eski ve İslâmî geleneğin yabancı olduğu bir düşüncedir. (Uçman, 1989, s. 261-262).

Tanzimat dönemi şairlerinden olan ancak zevk ve düşünce bakımından eskinin devamı sayılan Akif Paşa torunu için yazdığı mersiyeyle Tanzimat'tan sonraki şiirde önemli bir yer tutan ölüm karşısındaki bireysel tavrını dile getirmiştir. (Tanpınar, 2012, s. 109-110). Dolayısıyla hem *Adem Kasidesi* hem de torunu için yazdığı bu küçük mersiyeyle yeni bir şiirin örneklerini vermiştir. Biz konumuzla ilgili olduğu için Akif Paşa'nın *Adem Kasidesi*'nde ileri sürdüğü varlık, yokluk ve ölüme ilişkin fikirleri ile torunu için yazdığı mersiye üzerinde duracağız.

Adem Kasidesi'nin psikolojik, metafizik, estetik olmak üzere başlıca üç cephesi olduğunu söyleyen

Mehmet Kaplan, bu kasidenin her şeyden önce hayattan bıkmış çok mustarip, ümitsiz, bedbin bir insanın ruh hâlini ifade ettiğini dile getirir. (Kaplan, 2012, s. 23). Gibb'in çok beğendiği ve bedbinliğin "Marsaillaise"i adını verdiği, bir fikrin etrafında yazılan, muayyen bir şahsa hitap etmeyen bu kaside yenilik gibi görülmüşse de hayalleri itibarıyla tamamen eski tarzın ürünüdür. (Tanpınar, 2018, s. 200).

Akif Paşa, *Adem Kasidesi* 'nde yokluk ülkesinin bir tarifini yapar. Ona göre adem; gamın, kederin, acının, korkunun, ümitsizliğin olmadığı bir yerdir. Şairi bu yokluk ülkesini aramaya sevk eden şey dünyadır. Bu dünya hayatı bizim kendi isteklerimiz sonucu tercih ettiğimiz bir yaşam değildir. Bu hayat bize sunulan hayattır ve bizim bu hayatı yaşamak ve sürdürmek zorunluluğumuz vardır. İnsanlara bu kadar acı ve eziyet veren bir hayatı sürdürmenin anlamsızlığı insanları asırlardan beri düşündürmüştür ve bu durum düşünce dünyasında absürd (saçma) felsefesinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu felsefeyi benimseyen filozoflardan Albert Camus, absürd felsefesinin, hayatın yaşanmaya değer olup olmadığı konusunda fikir ileri sürdüğünü ifade etmektedir. (Kolcu, 2008, s. 53). Camus, absürd felsefesini mitolojiden aldığı Sisyphos efsanesiyle ilişkilendirmektedir.¹

Tanzimat'tan sonraki şiirde önemli bir yere sahip olan, ölüm karşısında takınılan bireysel tavır ve mersiye şiiri Akif Paşa'nın torunu için yazdığı mersiyeyle bağlanabilir. Diğer yandan *Makber*'in esas temlerinden biri olan ölümle değişme fikrinin bu şiirle başladığını ya da yenileştiğini söylemek mümkündür. Ayrıca bu küçük manzume Edhem Pertev Paşa'nın *Tıfl-ı Naim* tercümesinden önce çocuk ve çocuk sevgisi temlerini bünyesinde barındırması dolayısıyla önemlidir. (Tanpınar, 2012, s. 109-110). Eski edebiyatın mersiye tarzından tamamen farklı koşma şeklindeki bu mersiyede Akif Paşa, tecrübe ettiği ölüm karşısındaki hislerini samimi bir şekilde dile getirmiştir. Akif Paşa bu mersiye ile âdeta bir çılgılığı ifade etmektedir. (Erol, 2005, s. 18). Akif Paşa'nın *Adem Kasidesi* ve *Mersiye* şiirlerinde görülen hayat ve ölüm karşısındaki tavrı, gerçek ve beşerî tabiatın sırrına vakıf olamamaktan ileri gelmektedir. (Erol, 2010, s. 175).

1.2.Recaizade Mahmut Ekrem (1847-1914)

Dört çocuğundan üçünü kaybeden (kızı Fatma Piraye, oğulları Sunullah Emced ve Mehmet Nijat Ekrem) Ekrem, ölüm üzerinde çokça düşünmüş ve bu durum onu zamanının tanınmış bir mersiye şairi hâline getirmiştir. Bu acı vesileyle Ekrem, şiirde ve nesirde, aile hayatında yaşanan kayıpların ilk defa konu edildiğini göstermiştir. (Akyüz, 1958, s. 71). Bu şiirlerinde Ekrem acı çeken bir insan, bir baba olarak duygularını dile getirmiştir. Recaizade Mahmut Ekrem, oğlu Nijat'ın genç yaşta vefatı üzerine *Ah Nijat* adlı hüznü şiirini yazmıştır. *Terennüm* şiiri ile *Şevki Yok* adlı şiirleri de aynı duygularla yazmış olduğu şiirlerindedir. *Mevt... Nijat* şiirinde ise şairin oğlu Nijat ile yaptığı felsefi bir diyalog söz konusudur. (Yardım, 2009, s. 49-50).

Bu şiirlerden başka *Nijat Ekrem* kitabının içerisinde *Teselli*, *Nijat'ın Kabrinde*, *Zavallı Nijat*, *Nijat'a*, *Ağlamak İsterim* isimli şiirler de Nijat Ekrem'in hatırasıyla kaleme alınan şiirlerdir. Bunlar dışında *Perviz* adlı eserini de Nijat Ekrem için kaleme aldığını ve bu eserin fikri gibi perişan, ruhu gibi nâlân ve giryân bir eser olduğunu dile getirir. (Recaizade Mahmut Ekrem, 2014, s. 57). Dile getirdiği bu şiirler acılı bir babanın samimi duygularını yansıtmaları bakımından önemlidir. Tanpınar, *Nijat Ekrem*'in müreffeh aile ve ferdî hayat zevkinin bir yıkılış etrafında toplanmış en manalı vesika olduğunu ifade etmektedir. (Tanpınar, 2012, s. 467).

Recaizade, *Nijat Ekrem* adlı kitabının da tıpkı *Tefekkür* gibi Nijat için yazıldığını belirtir. Bu eserin sanat arayanların okuyabileceği bir eser olmadığını, burada dile getirdiği duygu ve düşüncelerini dimağından çıktığı gibi perişan bir şekilde aktardığını söylemektedir. (Recaizade Mahmut Ekrem, 2014, s. 17). Ekrem, aynı eserinde Nijat'a verilen kabiliyet, hüner ve liyakatlerin onun on beş yaşında, hayatının baharında ölmesi için mi verildiğini sorgular. (Recaizade Mahmut Ekrem, 2014, s. 55). Nijat'ın dünyaya gelmesiyle Recaizade Mahmut Ekrem *Tefekkür* şiirini kaleme almış ve onun dünyaya gelişiyle büyük bir

¹ Sisyphos tanrıları hafife almak ve uyumsuz davranış göstermesi yüzünden cezalandırılır. Cezası bir kayayı her gün bir dağın zirvesine çıkarmaktır. Zirveye çıkarılan kaya tekrar gerisin geri ovaya düşer. Sisyphos tekrar kayayı zirveye çıkarır, kaya tekrar düşer. Bu işkence ömür boyu devam eder. Bu felsefenin özünde insanın bu dünyada kendi 'kaya'sını bulması hadisesi yatmaktadır. Bize sunulan hayat içinde insan, ömür boyunca kendi kayasını zirveye çıkarmaya çalışır. Sonuç kayanın tekrar geldiği yere dönmesidir. Bugünün insanı/işçisi hayatının bütün günlerini tekdüze aynı işlerde çalışarak geçirir. Bu onun 'kaya'sıdır. Bkz; Ali İhsan Kolcu-Türk Şiirinde Yokluk Fikri ve Akif Paşa'nın Adem Kasidesi.

mutluluk duymuştu. Bu duygu onun şu sözleri sarf etmesine yol açmıştır:

“Ne ömür şey bu melek!.. Ya Rab, sana nasıl hamd ü senâ edeceğimi bilemem. Bana hayat içinde diğer bir hayat.. cihan içinde diğer bir cihan.. bir cihân-ı feyz-â-feyz bahş ettin!.. Avalime sığmayan âsâr-ı kudret ve inayetin bir numûne-i letâfeti de bu melek değil mi?” (Recaizade Mahmut Ekrem, 2014, s. 301).

Dolayısıyla Ekrem, en mutlu günlerini Nijat ile birlikte on beş yıl içinde geçirmiş, çocuk sevgisini Nijat ile yaşamaya başlamıştır. Doğarken ölen Piraye ve yatalak Emced’den sonra oğlu Nijat’a bütün sevgisini vermiştir. *Tefekkür* şiirinde Nijat için duygu ve düşüncelerini ifade eder ve onun geleceğini kurmaya çalışır. (Parlatır, 2012, s. 53). Recaizade oğlu Nijat’a sevgisini şu sözlerle anlatır:

“Dünya nedir?. Hayat ne demektir?. İnsanlık neden ibarettir?. Fazâlet-i aşk.. kerâmet-i hiss.. zevk-i ubûdiyyet.. safâ-yı ibâdet nasıl şeylerdir?. Allah ne büyük rahim ve kerimdir?. Aile ne türlü rabitadır?. Sa’âdet-i hakîkiyyeden maksad nedir?. Vatan niçin sevilir?. Sa’y niçin arzu olunur?. Hayat neden kıymetlenir?. Bunları bana öğreten sensin!...” (Recaizade Mahmut Ekrem, 2014, s. 315).

Nijat Ekrem’de yer alan şiirler, belirli bir kompozisyon dâhilinde yazılmamıştır. Konuların dağılımı şairin duygu ve düşüncelerinin belli bir temaya dayanmamasından kaynaklanmaktadır. Burada en çok dikkati çeken temalar ağıt ve gözyaşdır. Nijat çevresindeki duygu ve düşünceler; hayat, ölüm, metafizik, mutsuz baba, gözyaşı, acı, hüzn, keder gibi temalarla birleşerek ağıt şeklinde ifade imkanı bulur. (Parlatır, 2012, s. 53-54). Halit Ziya, üstat olarak nitelendirdiği Recaizade için oğlu Nijat’ın büyük bir mana taşıdığını ve onun ölümünden sonra Ekrem’in hayatının muvazenesinin bozulduğunu ve bir daha eskisi gibi olmadığını söyler. (Uşaklıgil, 2017, s. 474). Oğlu Nijat’ı kaybeden Ekrem, Büyükada’da inzivaya çekilmiş, daha sonra ise İstinye’deki yalısını satmış ve Büyükada’dan da vazgeçerek daha önceden Firuzâğa’da aldığı iki küçük evi birbirine ekleyerek, burada zindan hayatı yaşamaya başlamıştı. (Uşaklıgil, 2017, s. 475). 31 Ocak 1914 tarihinde vefat eden Recaizade Mahmut Ekrem çok sevdiği oğlu Nijat Ekrem’in yanına, Küçüksu Mezarlığı’na defnedilmiştir.

1.3. Abdülhak Hâmit Tarhan (1852-1937)

İlk eşi Pirizade Fatma Hanım’ı 21 Nisan 1885 tarihinde Beyrut açıklarında kaybeden Abdülhak Hâmit Tarhan, böylece hayatın acı gerçeğiyle karşılaşmış, ölüm duygusunu *Makber, Hacle, Ölü, Bunlar Odur* adlı eserlerinde dile getirmiştir. Şair hatıralarında bunların hepsinin *Makber* olduğunu söyler. (Enginün, 2013, s. 434). Abdülhak Hâmit Tarhan, edebiyatımıza getirdiği yeniliklerle üzerinde durulması gereken şahsiyetlerdendir. Konumuzla ilgili olması bakımından özellikle Hâmit’in ölüm hakkındaki düşüncelerine yer vereceğiz.

Hâmit, ölüm kavramına yüklenen anlamı değiştirdiği için ölüm fikri onda bireysel duygu ve düşüncelerinin yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Hâmit’le beraber edebiyatımızda bir ferdi ıstırap devri başlar. (Kaplan, 2012, s. 88). Nitekim *Makber* şiirini bu açıdan ele alabiliriz. Hâmit’in ölümle yüz yüze geldiği diğer bir durum oğlu Abdülhak Hüseyin’i kaybetmesidir. Abdülhak Hüseyin, iyi eğitim almış ve Hariciye Nezareti’nde çalışmıştır. Amerika Birleşik Devletleri’nde Osmanlı Devleti’nin maslahatgüzarı olarak görev yapmıştır. Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı’nda Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkileri bozulunca hükümet Abdülhak Hüseyin’e ülkeye dönmesi için çağrı yapmış ancak Abdülhak Hüseyin hasta olduğu için İstanbul’a dönememiştir. O dönemdeki hükümet onun hasta olduğuna inanmamış ve İstanbul’a dönmediği için maaşını kesmiştir. Abdülhak Hüseyin, ülkeye dönemediği için Amerika’da vefat etmiştir. Oğlunun ölümü Abdülhak Hâmit’ten dört ay gizli tutulmuş, arkadaşları daha sonra bunu Hâmit’e alıştırarak söylemişlerdir. (Acehan, 2012, s. 13). Ölüm gerçeğiyle yüzleşen Hâmit için bu durum büyük bir üzüntü ve yıkım sebebi olur.

Hâmit’in eserlerinde annesinin de tesiri görülmektedir. Bu eserlerinde dile getirdiği bazı temalar bilinçaltında annesiyle birleşmektedir. *Validem* isimli şiir kitabını annesinin ölümünün ardından, 1913 yılında Balkan Savaşı sırasında kaleme almıştır. Bu eserinde Hâmit, annesi ile tabiatı birleştirir ve onu tabiatın bir tecellisi olarak görür. Dolayısıyla Hâmit için annesi, tabiatın bütün güzelliklerini ve sırlarını kendisinde toplayan bir varlıktır. (Kaplan, 1999, s. 355-360). Hem bu eserinde hem de diğer eserlerinin

birçoğunun arka planında “Zill-ı mâder, o en büyük cânân” diye yücelttiği, bilinçaltında gizlediği annesinin hayali vardır. (Kaplan, 1999, s. 368).

Tanpınar, insan hayatının acı gerçeği olan ölüm fikrinin Hâmit’te *Garam* ile başladığını, bu manzumenin *Makber*’in ilk müsveddesi gibi görülebileceğini söylemektedir. (Tanpınar, 2012, s. 514). *Garam*’da Allah, ruh, kader, ölüm, hayat, hayır, şer gibi mücerret kavramları anlatması Hâmit’in zihninde var olan temleri ifade etmektedir. Buna paralel olarak kâinatın sonsuzluğu karşısında insanın âcizliği temine de *Garam*’da rastlıyoruz. (Kaplan, 1999, s. 304-308). Kendini yavaş yavaş gösteren bu duyguyla Hâmit, hayatının bir realitesi olarak daha sonraki süreçte karşılaşacaktır. Fatma Hanım’ın hastalığı Hâmit’te ölüm fikrinin oluşmasında etkili olmuş ve onun ölümünden sonra da birçok eserinde bu fikri işlemiştir.

Abdülhak Hâmit Tarhan, ölüm temini yoğun olarak işlediği *Makber* adlı eserini ilk eşi Fatma Hanım’ın ölümü üzerine kaleme almış ve derin bir üzüntü yaşamıştır. Bu manzume Hâmit’in ölüm hakkındaki düşüncelerini yansıtmaları açısından önem arz etmektedir. Fatma Hanım’ın ölümü üzerine Hâmit’te daha önceden var olan metafizik sorular artmaya başlar. Bu durum onun isyan ve teslimiyet arasında gidip gelmesine yol açmıştır. (Enginün, 2006, s. 499). Abdülhak Hâmit Tarhan, bu şiirinde duygularını dile getirerek Fatma Hanım’ı zihninde ve hatıralarında yaşatmak istemiştir. Kendisi bu durumu hatıralarında şöyle dile getirir:

“Kırk gün, sanki onunla hem-civar ve hem-hâl olmak için, yer katında bir odada *Makber*’i yazmaya başladım. Öteki makberi ise her gün Ahmet Ağa ile beraber ziyarete gidiyordum. Ma’suka-i sâniyem bulunan nâzenin-i edebiyat ise bana ilham-ı hayat etmekten hâli kalmıyordu. Hatta onun aşkıyla bir de *Hacle bina etmişim. Makber’le Hacle birbirine zevc ile zevcedir. Bunlar Odur eserindeki şiirler de o kabilden sânihalardır.*” (Enginün, 2013, s. 172-173).

Eşinin ölümü üzerine yazdığı bu şiiri “*fenâ bulmuş bir vücudun bekası*” için yazdığını söyleyerek tezatlı düşünce yapısının örneğini sergiler. (Enginün, 2006, s. 505). *Makber* şiiri ve mukaddimesi Türk şiirinde yeniliğin ve ferdin ortaya çıkışının beyanmesidir. (Enginün, 2006, s. 513). Bu şiirle Hâmit, ölümle ilgili sorular sorarak ölümün sırrını keşfetmeye çalışır. Hakikatin sırrına aklın erememesi, görünenin ötesini idrak edememesi ve böylece aklın acizliği bu şiirin ana temalarını oluşturmaktadır. *Makber*, şairin en yakınlarından olan eşinin ölümünün ardından duygularını dile getirdiği ve haykırdığı, feryat ettiği şiiridir. Dolayısıyla bu şiire Hâmit’in his ekseninden yaklaşabiliriz. “*Makber Hâmid’in his ve şuur hudutlarını aşan divanelikleridir.*” (Akyüz, 2006, s. 231). Hâmit, bu şiirinde korku, endişe, iman, inkâr, isyan, şüphe, küfür, teslimiyet duyguları arasında gidip gelir. “*Şeklerle güzâr eder leyâlim/ Artar yine mâtemim, melâlim/ Bir sadme-i inkılâbdır bu/ Bilmem ki, yakın mıdır zevâlim?*” diyerek gecelerinin şüphelerle geçtiğini, mateminin ve hüznünün arttığını dile getirir. Bunu sadme-i inkılâb (değişme/başkalaşma darbesi) olarak nitelendirir. (Sâfi, 2016, s. 39). Hâmit’in ölümü kendisine vurulmuş bir darbe olarak görmesi onun ölümü kabullenmediğini, isyan içinde olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Bu tezat diğer eserlerinde de devam eder.

Abdülhak Hâmit Tarhan, başlangıçta eşyanın, tabiatın, kâinatın sırlarını çözmeye çalışmış ancak bu konudaki yetersizliğini kabul ederek sonunda Allah fikrine geri dönmüştür. İslam dininin gerektirdiği bir teslimiyet içerisine girer. Ölüm gerçeği karşısında dile getirdiği sorulara karşılık bulamayınca derin bir sessizliğe gömülür ve Allah’ın mağfiretine sığınır. (Erol, 2005, s. 20). Hâmit, eşinin öldüğünü bir türlü kabul edemez. Bunu bir tecrübe, bir hile olarak düşünür ve kendi mahvına gerekçe olarak gösterir. Bu duruma lânet eder ve mahşere kadar feryat edeceğini söyleyerek isyana doğru gider. Hâmit, ‘eşinin vatanından uzakta olduğunu ifade ederek böyle bir garibi neden öldürdüğünü Allah’a sorar ve bu durumu kabullenemeyerek isyana devam eder. Yine Allah’a seslenerek böyle bir musibet vermekle kendisini sevginin düşmanı ettiğini ifade eder. Fatma Hanım’ın ölümünü erken bularak isyanı devam ettirir.’ (Sâfi, 2016, s. 41-52). Başlangıçta inanç noktasında bir ikileme düşen şair tezatlı bir tutum içindedir. Dünya hayatını ve ölümü sorgulayan Hâmit, buna bir cevap bulamayacağını ve bu sırrı insan aklının idrak edemeyeceğini kabullenir. “*Yaratman başıma yıkıldı Yarab*” ifadesiyle bu sırrı çözemediğini acizlik içinde dile getirir.

Rıza Tevfik, *Abdülhak Hâmit ve Mülâhazât-ı Felsefiyyesi* adlı çalışmada Hâmit’in “*tıfl-ı ekber*” ifadesini, olayların meydana gelmesinde ve varlıkların yaratılmasında asıl amacın ne olduğu noktasında

şüpheye düşmesine ve buna bir cevap bulamayınca da çocuk ruhuna sığınmasına, ondan yardım istemesine bağlamaktadır. (Rıza Tefik, 1984, s. 43). İmanı sarsılmış bir insan olan Hâmit ölüm karşısında sessizliğini koruyamaz, çığlıklarını Tanrı'ya yöneltir, ölümün manasını anlamaya çalışarak sorular sorar, sorularına cevap bulamayınca da Tanrı'nın iradesine boyun eğer. (Enginün, 1997, s. 10). Ziya Paşa ve Rezaizade Mahmut Ekrem'de var olan dinin kontrolündeki metafizik düşünüş Hâmit'te de kendini gösterir. Bundan hareketle Hâmit, kâinat karşısında aklın yetersizliğini fark ederek agnostisizme (aklın yetersizliği) ulaşır. (Akyüz, 2017, s. 53). Duyguların taşmasıyla ortaya çıkan aşırı fikirlerin, duyguların sakinleşmesiyle birlikte normale dönmeleri tabiidir ve bu durum *Makber*'de özellikle görülmektedir. (Akyüz, 1958, s. 107-108). Tanpınar, Hâmit'in dimağî bir ilhamı olduğunu söyler ve bu dimağî adamın yalnız ölüm düşüncesinde şiirin asıl kaynağı olan heyecanı bulduğunu dile getirir. (Tanpınar, 2018, s. 261).

1.4. Halit Ziya Uşaklıgil (1865-1945)

Halit Ziya'nın gerçek hayatta yaşadığı acılar eserlerine etki etmiş ve bu acılar bazı eserlerinin konusunu oluşturmuştur. Özellikle yakınlarının kaybı yazarı derinden etkilemiştir. Halit Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl* adlı hatıratında ölümün kendisini sık sık yokladığını ve aile üyelerini birer birer aldığını ifade eder. Amcazadesi Süleyman Tefik Bey'in intiharı, eşi Memnune Hanım'ın on beş yaşındaki kardeşinin vefatı ve Uşakizade ailesinin en yaşlı üyesi dedesinin kaybı, onda bu fikrin oluşmasına neden olmuştur. (Uşaklıgil, 2017, s. 250-255). Evlilik yıllarının başında ilk çocuğu Vedide'nin vefatı ve bu matem sonunda eşinin uzun süren rahatsızlığı Halit Ziya'yı derinden etkileyen olaylardandır. Bu nedenle Halit Ziya Uşaklıgil, hayatında duyduğu, gördüğü, yaşadığı kırık hayatları anlatmıştır. (Çıkla, 2001, s. 15).

Altı çocuğundan dördü vefat eden Halit Ziya, Vedide hariç diğer ölen çocukları Sadun, Güzin ve Halil Vedat için bir şeyler yazmıştır. (Acehan, 2012, s. 16). Hikâyelerinde çocuk sevgisini sıkça dile getiren Halit Ziya Uşaklıgil, bu hikâyelerinde çocuklarını kaybetmiş anne ve babaların matemlerini, onların ruh hallerini yansıtmaya çalışmıştır. *Kırk Oyuncak* adlı hikâyesini oğlu Sadun'u kaybetmenin verdiği acı duygularla yazmıştır. Böylece hikâyelerinde ve diğer eserlerinde kendi hayatında tecrübe ettiği acıları değişik şekillerde anlatma olanağı bulmuştur. (Huyugüzel, 2011, s. 363). Güzin'in ölümü ve yazara verdiği acılar bazı değişikliklerle *Kırk Hayatlar* romanının konusunu oluşturmuştur. (Huyugüzel, 2011, s. 323). İki çocuğundan sonra Güzin'i de kaybeden aile acılarını dindirmek için Büyükada'ya taşınmış ve orada sakin bir yaşam sürdürmeye başlamışlardır. Büyükada'dan sonra Yeşilköy'de geniş bahçeli bir eve taşınmışlar ve böylece kalabalıktan uzakta, kendi hallerinde, sakin bir hayat yaşamaya gayret etmişlerdir.

Yazarın ifadesiyle ölümün orağı ailesinden birçok sevdiği insanı almış ve Uşaklıgil bir yandan bu acıları yaşarken diğer yandan da büyük kızı Hatice Bihin'in büyüüp serpilmesi, oğlu Halil Vedat'ın dünyaya gelmesiyle hayatla olan bağına devam ettirmeye çalışmıştır. Yazar hatıratında bu durumu dile getirmektedir. (Uşaklıgil, 2017, s. 453).

Halit Ziya'nın yaşadığı acılar bunlarla kalmamış ve otuz beş sene büyük bir özveri ve itina ile büyüttüğü oğlu Halil Vedat, 2 Aralık 1937'de intihar ederek yaşamına son vermiştir. Tiran elçiliği başkâtipliğinde bulunan Halil Vedat, Dışişleri Bakanlığı'nda dönen entrikalar yüzünden terfisi sürekli engellendiği için bunalıma girdiği bir zamanda uyku hapları alarak intihar eder. Bu olay üzerine Halit Ziya, 1940'da *Son Posta*'da tefrika edip daha sonra kitap haline getirdiği *Bir Acı Hikâye* adlı eserini yazarak acısını hafifletmeye çalışır. (Huyugüzel, 2011, s. 330). Bu hatıratında Halit Ziya Uşaklıgil, oğlunun ölümüne gerekçe olarak terfisini beklediği bir zamanda hiçbir sebep gösterilmeden, ne için alındığı bilinmeyen bir kararla vekâlet emrine alınmasını göstermektedir. Bu duruma katlanamayan Halil Vedat çok miktarda uyku ilacı alarak hayatına son vermiştir. (Uşaklıgil, 2012, s. 284). Halil Vedat bir yandan vekâlet emrine alınırken bir yandan da ödenmesi istenilen maaşının alıkonması emri verilmiştir. Halit Ziya, Halil Vedat'ın intihar etmeyip hayatına devam etmesi durumunda ise kendisini ve eşyasını İstanbul'a nakletmek için ya elçiden ya da Arnavut dostlarından borç almak mecburiyetinde kalacağını ifade etmektedir. (Uşaklıgil, 2012, s. 307).

Halit Ziya Uşaklıgil, Halil Vedat ile ilgili hatıralarını anlattığı bu eserinin sanatla, edebiyatla hiçbir ilgisinin olmadığını, evladını kaybeden bedbaht bir babanın yüreğinden geçen şiddetli duyguları olduğu gibi yansıttığını dile getirir. (Uşaklıgil, 2012, s. 12). Onun bu ifadeleri Rezaizade'nin oğlu Nijat Ekrem için

yazdığı kitabındaki duygu ve düşünceleriyle örtüşmektedir. Ayrıca bu eseri okuyanların bir ibret dersi almaları özellikle anne ve babaların çocuklarının üzerine fazla düşmemeleri, onları Allah'ın koruyuculuğuna bırakmalarının daha doğru olacağı görüşü üzerinde durmaktadır. Bu hikâyenin sınırlı bir daire içinde kalmadığını, böyle bir facia etrafında toplanıp birbirlerine sıkı bağlarla kenetlenen aile bireylerini de kuşatacağını dile getirmektedir. (Uşaklıgil, 2012, s. 13-16). Dolayısıyla sade bir üslupla kaleme alınan bu eserde Uşaklıgil'in ne kadar samimi ve içten olduğunu hissetmek mümkündür.

Bu hüznü ve acıklı hikâye daha sonra Selim İleri'nin yazdığı *Kırık Deniz Kabukları* isimli biyografik romanın da konusunu oluşturmuştur. (Huyugüzel, 2011, s. 378). Uşaklıgil hatıratında Halil Vedat'ın ölümü üzerine gönderilen taziye mektuplarının çokluğundan ve bunlar arasında *Mehmet Nüzhet Ortanca*'nın baştanbaşa teessürle feryat eden bir mersiye göndermek lütfunda bulunduğu söz etmektedir. (Uşaklıgil, 2012, s. 299). Rezaizade Mahmut Ekrem'in Nijat'ın yanına defnedilmesi gibi Halit Ziya da vasiyeti gereği çok sevdiği oğlu Halil Vedat'ın Bakırköy Mezarlığı'ndaki kabrinin yanına defnedilir. (Acehan, 2012, s. 16).

Mezardan Sesler adlı küçük ve hacimli eserinde insan, ölüm, hayat, varlık, hiçlik, dünya, fenâ, bekâ gibi konularla ilgili duygu ve düşüncelerini mensur şiir tarzında işleyen Halit Ziya bu eserini çok sevdiği annesi Behiye Hanım'ın vefatı üzerine duyduğu derin üzüntüyle kaleme almıştır. Bu mensur şiirde yazar, yağmurlu ve kasvetli bahar günlerinden sıkılmış ve yağmurun dinmesiyle dolaşmaya çıkmıştır. Ayakları onu istemsizce mezarlığa götürür. Dalgın bir şekilde mezarlığı dolaşır, o esnada gözü, kitabesinde "Zâir... Sen bir hiçsin!.." ibaresi yer alan bir mezar taşına ilişir. Bunun üzerinde düşünmeye başlarken başı döner ve bir mezarın kenarına oturur. Yorgun düşünce mezarlıktan çıkamaz ve geceyi orada geçirir. Daha sonra kenarına oturduğu mezardan korkunç bir ses işitir. (Andı, 1997, s. 10). Halit Ziya, bu eserin kendisini saran ölümün nefesinden doğduğunu, bu kitap bittiğinde kendisinden derin bir inşirah nefesi çıktığını ve bu nefesin kendisini matemden sıyıran avutucu bir nefes olduğunu dile getirmektedir. (Uşaklıgil, 2017, s. 220). Bu eserinde Halit Ziya'nın annesini kaybetmenin acısıyla ölüm ve hayat üzerinde düşünmeye başladığı, duygu ve düşüncelerinin bulanıklaştığı görülmektedir.

1.5.Mehmet Tevfik Fikret (1867-1915)

Mehmet Tevfik Fikret on iki yaşlarında annesi hacca gitmiş ve orada yakalandığı koleradan vefat edince Medine-i Münevvere'ye bir günlük mesafede, çölde defnedilmiştir. (Ertaylan, 2005, s. 109). Bu durum Fikret'in ruh dünyasında etkili olmuş ve bazı şiirlerinde anne özlemini dile getirmiştir. *Hasta Çocuk, Balıkçılar, Yağmur* gibi şiirlerinde anlatılan anne-çocuk imajının özünü, on iki yaşında kaybedilen anneye duyulan özlem teşkil etmektedir. Bu özlem bahsi geçen şiirlerdeki anne-çocuk imajının dışında *Uzletgeh-i Maderi Ziyaret* ve *Hemşirem İçin* şiirlerinde görüldüğü gibi kendi annesini konu almak ya da ona seslenmek şeklinde de görülmektedir. *Uzletgeh-i Maderi Ziyaret* adlı ilk gençlik yıllarında yazdığı bu şiirde Fikret, annesine olan özlemini, varlığı şüpheli olan annesinin mezarını hayali olarak ziyaret edişini dile getirmektedir. (Yüksel, 2011, s. 5). Bu şiirde şair, anne şefkatinin yoğun olarak hissedildiği çocukluk günlerine döner ve annesini mazinin karanlık perdesi arkasında hüznü ve gözyaşlarının hâkim olduğu bir ruh haliyle görür. Şiirin son bendinde Fikret, annesinin mezarına kapanır ve ona seslenir. (Yüksel, 2011, s. 10).

Dolayısıyla bu ruh hali Fikret'in tabiatı ile örtüşür. Fikret'in Mekteb-i Sultânî'den öğrencisi olan İsmail Hikmet Ertaylan hocasının tabiatını şu şekilde ifade etmektedir: "*Fikret çocukluğundan beri uzlet ve sekînete meftûndü... Mektepte de, evinde de aynı meftûniyeti gösterir, kendini sine-i huzûruna atacak sâkin bir köşe, sessiz bir bucak bulur; şefkatinden ayrıldığı nine kucağını telâfiye çalışırdı..*" (Ertaylan, 2005, s. 110). İsmail Hikmet Ertaylan, Fikret'in bu şiirinin Ekrem'in *Yakacak'ta Akşamdan Sonra Bir Mezarlık Âlemi* isimli şiirini çağrıştırdığını ve bu şiirle yalnızca şekli ve edasıyla değil vezni ve konusu itibarıyla da örtüştüğünü ve bu manzumenin Ekremâne bir manzume olduğunu dile getirmektedir: "*Şu şiiri baştan aşağı Ekrem'dir. Yalnız daha kuvvetli, daha cesur bir Ekrem'dir...*" (Ertaylan, 2005, s. 138-139).

Hemşirem İçin şiirini de annesine ithaf eden Tevfik Fikret, şiirine annesiyle dertleşerek başlar. Bu şiir Fikret'in hem kız kardeşine karşı duyduğu derin sevgiyi anlatması hem de kadın hakları ile ilgili

ayrıntılar ihtiva etmesi açısından mühimdir. “*Elbet sefil olursa kadın, alçalır beşer*” (Tevfik Fikret, 2019, s. 333) mısraı bu açıdan önem arz etmektedir. Dolayısıyla bu şiirde Fikret’in duygu ve düşüncelerini açık bir şekilde görmek mümkündür. Fikret, kız kardeşinin ölümünden eniştesini sorumlu tutar, onun ölümünü bir cinayet kabul eder ve eniştesinden nefretini dile getirir. Bu duygularını da annesiyle paylaşma şeklinde ifade eder. (Yüksel, 2011, s. 11). Fikret bu ölümün bir cinayet olduğunu şu sözlerle dile getirir:

...

“*Sen inmedin, seni indirdiler o mezbeleye;*

Sen ölmedin, seni öldürdüler, zavallı kadın!” (Tevfik Fikret, 2019, s. 333).

Ahmet Hikmet Müftüoğlu’nun ağabeyi Refik Bey ile genç yaşta evlendirilen Tevfik Fikret’in kız kardeşi Sıdıka Hanım, evliliğinde mutlu olamamış, genç yaşta hayata veda etmiştir. Bu acıklı olay Fikret için bir yıkım olmuş ve kardeşine yazdığı bu şiirde onun ölümünden sorumlu tuttuğu kişilere lânet etmiştir. (Parlatır, 2011, s. 31). Fethi Tevetoğlu, insafla tahlil edildiğinde bu şiirin edebî değeri bir yana bırakıldığında tertemiz yüzlere haksızca yapılan bir iftira olduğunu söyler. *Büyük Türkçü Müftüoğlu Ahmet Hikmet* isimli eserinde bu konuya geniş yer veren Tevetoğlu, Mithat Cemal Kuntay’ın bahsi geçen kitabına yazdığı tanıtma yazısına bu konuyu aydınlatıcı nitelikte bir belge eklediğini ifade eder. (Tevetoğlu, 1986, s. 64-68).

1.6. İsmail Safa (1867-1901)

İlk eşi Refia Hanım’ı, oğlu Selami’nin dünyaya geldiği 1893 yılında kaybeden İsmail Safa’nın ikinci eşi Server Bedia Hanım’dan Selim İlhami, Ayşe Selma, Hatice Ulya ve Osman Peyami adlarında ikisi kız, ikisi erkek olmak üzere dört çocuğu olmuştur. Sultan II. Abdülhamid’e olan düşmanlığı nedeniyle Sivas’a sürgüne gönderilen İsmail Safa, birkaç ay önce küçük kızı Hatice Ulya’yı kaybetmiştir. O zaman beş yaşında olan Selma ise Sivas’ta hastalanır ve on gün içinde ölür. Daha önceden yakalandığı ve Midilli’de yaşadığı hava değişimi sonunda iyileşmeye yüz tutan verem hastalığı Sivas’ın sert ve soğuk ikliminde yeniden nüksetmiş ve İsmail Safa 24 Mart 1901’de otuz dört yaşında vefat etmiştir. (Ayvazoğlu, 1998, s. 31-37). Muallim Nâci’nin “*şair-i mâderzâd*” unvanını verdiği İsmail Safa’nın “*Dünyada benim son nefesim âh olacaktır!*” cümlesini çokça dile getirdiği söylenmektedir. (Yardım, 2009, s. 87). Bu sözle kendisini bedbaht bir insan olarak gördüğünü söylemek mümkündür.

İsmail Safa, zayıf bünyesi ve özel hayatında yaşamış olduğu acılar nedeniyle şiirlerinde genellikle içli ve marazi bir duygu dünyasını yansıtmıştır. (Akyüz, 1958, s. 177). 1873 senesinde henüz yedi yaşındayken, annesi Ayşe Samiye Hanım’ın vefat etmesiyle hayatının ilk büyük acısını yaşar. Daha sonra 1878’de, on üç yaşındayken babası Mehmet Behçet Efendi’yi kaybeder ve onun ölümü üzerine dört tane manzum tarih düşürür. Bu kayıplar üzerine İsmail Safa Mekke’den ayrılarak İstanbul’a gelir ve burada kardeşleri Ahmet Vefa ve Ali Kâmi ile birlikte Darüşşafaka’ya kaydolar. Bu yıllar şair için sıkıntılar içinde geçer. Okulu bitirdikten sonra memuriyete atılan Safa’nın 1893 yılında ilk eşi Refia [Vidân] Hanım’dan Süleyman Selami isminde bir oğlu olur ancak eşi genç yaşta tutulduğu veremden kurtulamayarak aynı sene vefat eder. Şair, eşinin ölümü üzerine *Kitabe-i Mezâr* adında bir manzum tarih düşürmüştür. Eşinin ölümü İsmail Safa’yı derinden etkiler ve bu acı olay bazı şiirlerine yansır. *Selami’nin Validesi İçin Mersiye, Tayf-ı Siyah, Yine O, Kendi Kendime* isimli şiirlerinde eşini kaybetmekten duyduğu ızdırabı dile getirir. (Karaca, 1990, s. 5-9). *Kitabe-i Mezâr* adlı şiirinde dünya hayatının geçiciliğine vurgu yapan şair, ahiret hayatı için hazırlıklı olmak gerektiğini dile getirir ve ölüm gerçeğine dikkat çeker. (Bayrak, 2013, s. 90-91). Bu manzumede şairin ölümüne olan feryadı Hâmit’in *Makber*’de ettiği feryada benzetmektedir. Bundan hareketle Tanzimat’ın son dönemiyle Servet-i Fünun dönemi arasında kalan şairin Hâmit’ten etkilendiğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla şair ölüm temasını işlediği şiirlerinde yaşamın asıl gayesini sorgulamaktadır.

İsmail Safa, 1891’de babasının doğum yeri olan Trabzon’a yaptığı seyahatin izlenimlerini *Mevlid-i Pederi Ziyâret* adlı mesnevi şeklinde kaleme aldığı manzum eserinde dile getirmiştir. Şair, kitabın başında yer alan *Birkaç Söz* başlıklı yazısında, kardeşi Ahmet Vefa’nın hastalığı nedeniyle hava değişimi için babasının doğum yeri olan Trabzon’a seyahat ettiklerini ifade etmektedir. *Mevlid-i Pederi Ziyâret*, İsmail Safa’nın babası Mehmet Behçet Efendi hakkında birtakım bilgileri yansıtmaları bakımından önemlidir.

(Karaca, 1990: 31-32). Safa, bu şiirde babasını aşırı bir merhamet hissi ile yâd etmeye başlar ve ona olan duygularını samimi bir şekilde ifade eder. İsmail Safa, bu manzumesinde babasının ölüm tarihini de verir. (Bayrak, 2013, s. 13)

İsmail Safa'nın şiirlerinde özel hayatı ile ilgili izler bulmak mümkündür. Mekke'de yaşadığı çocukluk yıllarına ait hatıraları yansıtan şiirlerinin yanında aile hayatıyla alakalı mutlu ve hüznü olayları içinde barındıran şiirleri de bulunmaktadır. Yıllar sonra yazdığı *Vefât-ı Pedere Söylediğim Mersiye-i Tarihiyyedir, Makbere-i Mâderde Bir Nevha-i Yetîmâne, Bir Gecelik Âlem* adlı şiirlerinde anne ve babasının ölümünden duyduğu acıyı ifade etmiş ve onları büyük bir özlemle yâd etmiştir. (Karaca, 1990, s. 39). Şairin ilk şiirleri babasının ölümü üzerine yazdığı *Tarih Kıt'ası* ve *Mersiye* isimli manzumelerdir. (Bayrak, 2013, s. 17). Bir mezar ziyareti üzerine yazılmış olan *Makbere-i Mâderde Bir Nevha-i Yetîmâne* isimli şiiri önce *Mirsad* mecmuasında yayımlanmış daha sonra 8 Mayıs 1308/20 Mayıs 1892 tarihinde şairin *Mensiyyât* isimli eserinde yer almıştır. Şair, bu şiirinde annesinin mezarı başında onunla geçirdiği güzel günlere olan özlemini dile getirir ve annesinin hayaline bile razı olduğunu, ona kavuşmak istediğini belirtir. (Yüksel, 2011, s. 7-8).

Annesini kaybettiği zaman küçük olduğunu söyleyen Safa, büyük bir çaresizlik içinde toprağın acımasızlığından bahsederek duygularını ifade etmeye çalışır. Ancak bu kadar feryada hiçbir karşılık verilmemektedir. (Bayrak, 2013, s. 40). Böylece şairin bu şiirinde annesine hayalen de olsa kavuştuğunu ve çocukluğundaki mesut günlere döndüğünü söylemek mümkündür. Yakın dostu Tefik Fikret, *Mensiyyat* adlı eserini kendisine ithaf eden İsmail Safa'nın bu kitabında yer alan şiirlerden en çok *Makbere-i Mâderde Bir Nevha-i Yetîmâne* isimli şiiri beğendiğini söylemektedir. Bu şiiri beğenmesinde kendisinin de Safa gibi küçük yaşta annesini kaybetmesinin etkili olduğu söylenebilir. (Karaca, 1990, s. 33). Nitekim Fikret'in de *Uzletgeh-i Mâderi Ziyaret* isminde annesine olan hislerini anlattığı bir şiiri bulunmaktadır.

1.7. Ali Ekrem Bolayır (1867-1937)

Ali Ekrem Bolayır, hatıratında babası Namık Kemal'in Rezaizade Ekrem Bey'e olan muhabbetini göstermek amacıyla kendisine ikinci isim olarak Ekrem adını koyduğunu dile getirdikten sonra; "*Eyvah Rezaizade Ekrem'le bu isim iştirâki sonra aynı şekilde musîbet iştirâki olmuştur.*" der. (Bolayır, 2007, s. 16). Nitekim Ali Ekrem, Rezaizade'nin oğlu Nijat'ı kaybetmesiyle kendi çocuklarını genç yaşta kaybetmesi arasındaki benzerlikten dolayı böyle bir ifade kullanmıştır. İlerleyen zamanlarda acılı bir baba olarak Rezaizade Mahmut Ekrem'le aynı kaderi paylaşacak ve Rezaizade gibi yazdığı şiirlerle teselli bulacaktı.

Ali Ekrem'in biri erkek, üçü kız olmak üzere dört çocuğu olmuştur. İlk çocuğu ve tek erkek evladı olan Cezmi 1896 doğumludur. Kızları Ayşe Masume 1899, Hatice Selma 1902, Fatma Berâet ise 1905 senelerinde dünyaya gelmişlerdir. Ali Ekrem oğluna hem babasının hem de onun eserinin adını koyar; Mehmet Kemal Cezmi. (Acehan, 2012, s. 11). Bu isim hadisesini Ali Ekrem hatıratında dile getirmektedir.

Ekrem'in ilk çocuğu olan Cezmi, evli bir hanım olan keman hocasına karşı beslediği karşılıksız aşk yüzünden 6 Mart 1917'de henüz yirmi yaşındayken intihar eder. (Bolayır, 2007, s. 221). Aşırı derecede duygusal ve hasta ruhlu olan Mehmet Kemal Cezmi, 6 Mart 1917'de Şişli'de, eniştesi Menemenlizade Rifat Bey'in evinde, onun tabancasıyla intihar etmiştir. (Yardım, 2009, s. 92-93). Ali Ekrem, babası Namık Kemal'in kendisi için arzu ettiği Avrupa'da tahsil yaptırmak arzusunu oğlu Cezmi için uygular. Bu çerçevede musikiye büyük bir kabiliyeti olan Cezmi'yi, İstanbul'daki eğitiminden sonra İsviçre'ye gönderir. Oradaki tahsilini tamamladıktan sonra İstanbul'a döner ve burada özel ders almaya başlar. Müzik hocası Belçikalı evli bir kadındır. Müzik hocasına duygusal anlamda yakınlık besleyen Cezmi, onu kocasından bile kıskanır duruma gelir. Neticede ruhi sıkıntılar içerisinde bunalan genç Cezmi çözümü intiharda bulur. (*İstanbul Şehir Üniversitesi e arşiv, Taha Toros Arşivi, t.y.*).

Ali Ekrem Bolayır'ın yaşayacağı acı sadece bununla sınırlı değildir. 1899 doğumlu kızı Ayşe Masume, evlenip gelin gittiği Mısır'da, 1927 senesinde henüz yirmi sekiz yaşındayken tifodan vefat eder. (Acehan, 2012, s. 12). Ali Ekrem, yaşadığı bu acıyla derinden etkilenmiş, hüznü, kederlere gark olmuştur. Ali Ekrem Bolayır'ın 1905 doğumlu olan kızı Fatma Berâet Bolayır, babasından sonra 1984 yılında vefat etmiştir. Şair, önceki şiirlerinden olan *Berâetçiğime* ve *Kızımın Târih Dersi* şiirlerini Berâet

Hanım için yazmıştır. (Bolayır, 2007, s. 109).

1.8.Samih Rıfat (1874-1932)

Türk Dili Tetkik Cemiyetinin ilk başkanı, aynı zamanda şair, yazar ve gazeteci olan Samih Rıfat, yirmi üç yaşındayken Saliha Hanım ile evlenir. 1898’de ilk çocuğu Hatif, altı sene sonra da kızı Zeynep dünyaya gelir. Saliha Hanım’ın veremden ölmesi üzerine Nazım Hikmet’in teyzesi Münevver Hanım’la ikinci evliliğini yapar. Bu evliliğinden Hüsnüaşk isminde bir kızı ve Oktay adında bir oğlu olur. Oktay Rıfat daha sonraki yıllarda babası gibi edebiyatla ilgilenecek ve Garip akımının öncülerinden biri olacaktır. (Celepoğlu, 2017, s. 13-14).

Oktay Rıfat doğduğu zaman ağabeyi Hatif on altı yaşındadır. Samih Rıfat ilk çocuğu olan Hatif’i çok sevmekte ve üzerine titremektedir. Hatif, babasına ve amcası Ali Rıfat [Çağatay] Bey’e, küçük yaşından itibaren müzik aletlerine olan ilgisi nedeniyle benzemektedir. Çok iyi tambur çalması nedeniyle Samih Rıfat, oğlu Hatif’i dönemin en iyi okullarından olan Alyans Mektebi’nde okutur. Daha sonra işgal yıllarında oğlunu tahsil için Viyana’ya gönderir. Aynı zamanda bir gazeteci-yazar olan Samih Rıfat, bu işgal yıllarında *Sabah Gazetesi*’ne *Hatif* müstearıyla makaleler yazar. Yurt dışındaki eğitimini tamamlayan Hatif, yurda döner ve tambura olan ilgisi gündün güne arttığı için Tamburi Cemil Bey’in öğrencisi olur. İstiklal Marşı’nın ilk bestecisi, bir musiki âlimi ve bestekâr olan amcası Ali Rıfat Çağatay’ın konserlerinde tamburi olarak yer alır. Başarılı bir gençken verem hastalığına yakalanan Hatif, kurtarılamaz ve yirmi dokuz yaşında vefat eder. Bu elim olaydan sonra Hatif’in babası Samih Rıfat ve amcası Ali Rıfat tambur çalmayı bırakırlar. Samih Rıfat, genç yaşta ölen oğlu için *Onun Sazı* şiirini yazmıştır. (Acehan, 2012, s. 21). Bu şiirde acılı bir baba olarak hüznünü ifade etmeye çalışmıştır.

1.9.Yahya Kemal Beyatlı (1884-1958)

Yahya Kemal Beyatlı da küçük yaşta annesini kaybeden, edebiyatımızın önemli şahsiyetlerindedir. Anne özlemini şiirlerinde dile getiren Yahya Kemal’in bu duyguyu işlediği şiirlerinden biri *Ufuklar* isimli şiiridir. Burada şair annesini hatırlamakta ve onun ölümünden duyduğu hüznü dile getirmektedir. Ruhun ufuksuz yaşayamayacağını, ufuklara bakmanın insan ruhuna teselli ve huzur verdiğini dile getirir. Ancak ruhu saatlerce avutan bu ufukların verdiği huzur ve teselli kaybolurken insan bir süre sonra yalnızlığını derinden duymaya başlar. Bu yalnızlıktan sonra ruhun, kendine bir ruh ufku aradığını belirterek annesini hatırlar. Şair için annenin varlığı, hayatın dar alanından daha geniş bir alana açılan bir âlem ve huzurlu, şefkatli bir kucaktır. (Erzen, 2016, s. 63). Dolayısıyla bu psikolojinin şairi yalnızlığa ittiğini ve ömrü boyunca annesinin eksikliğini duyduğunu söyleyebiliriz.

Bu özelliğinden dolayı Tanpınar hocasını “ölüm düşüncesinin kovaladığı adam” olarak nitelendirir. (Tanpınar, 2018, s. 52). Yahya Kemal’in doğup büyüdüğü şehir olan Üsküp’ü anlattığı şiiri *Kaybolan Şehir*’de şair, çocukluk yıllarına olan özlemini, annesinin hatırasını ve derinden bağlı olduğu bu şehrin kaybedilmesine olan üzüntüsünü dile getirmiştir. Hem anne hem de Üsküp Yahya Kemal için çocukluğunun ve ilk gençliğinin en mesut yılları demektir. (Erzen, 2016, s. 64). Kıymet verdiği bu iki değeri kaybeden şair bunu acı bir şekilde hissetmektedir.

Tanpınar, Üsküp’ün hocasının zihninde bir tasavvur hâlinde bulunduğunu ve sık sık bahsettiğini ifade eder. Dolayısıyla Üsküp, Yahya Kemal’in muhayyilesinde biraz da ölen annesinin kendisidir. (Tanpınar, 2018, s. 154-155). Çocukluğunun ve ilk gençliğinin huzurlu, mesut yıllarının merkezinde olan annesi bu şehrin toprağına gömülmüş ve bu şehre emanet edilmiştir. Şair için Üsküp’ün kaybedilmesi annenin ve onun hatıralarının da kaybedilmesi demektir: “Ölen bir anneye ait bir merkezleşmenin evvelâ kaybolan bir şehirle, sonra da bütün bir vatanla ve bir başka koldan da kaybolmuş bütün bir âlemlerle birleştiği aşikârdır.” (Tanpınar, 2018, s. 167)

Yahya Kemal, doğduğu ve manevi atmosferinde yetiştiği ve zihniyetinin oluşmasında derin tesirleri olan Üsküp’ü –*orada doğmasaydım yanardım*- diyecek kadar çok sever. Bursa’yı da Üsküp’e benzediği için seven şair, Üsküp’ün Bursa’nın küçük kardeşi olduğunu ifade eder. (Ünver, 1980, s. 131-133). Süheyl

Ünver, Yahya Kemal'in İstanbulluların umurlarında bile olmayan iki biçare semti -Üsküdar'ın Atik Valide semti ile Koca Mustafa Paşa semti- keşfettiğini ve bu semtlerle Üsküp arasında bir benzerlik bulunduğunu ifade etmektedir. *Atik Valde* ve *Koca Mustâpaşa* şiirlerindeki ilhamını Üsküp'ten aldığını, vatan hasretinin ateşi ile içini pişirdiğini ve ondan bize birçok şey sunduğunu söyler. İstanbul'da Niş ve Üsküp'ü arayan Yahya Kemal için Koca Mustafa Paşa ve Atik Valide onunla birlikte memleketimize göçmüş Üsküp'ün birer mahallesi gibiydi. Bu semtler şair için Üsküp'ün birer aynasıydı. Kendisini kaybettiği bu semtlerde bulan Yahya Kemal sıla özlemine buralarda gideriyordu. (Ünver, 1980, s. 137-142). Kültür ve mimarisiyle Üsküp'e benzeyen İstanbul, Yahya Kemal'in ikinci Üsküp'ü olmuştur.

Yahya Kemal, hatıralarında annesi Nâkiye Hanım'ın çok dindar bir insan olduğunu, beş vakit namazını kıldığını, marazi derecede titiz ve temiz bir kadın olduğunu ifade eder. Annesinin bedbaht olmasının, vereme yakalanmasının ve iki yıl sonra da ölmesinin sebebi olarak babasını gösterir. Babasının akşamcılığından, ikide bir Selanik'e gidip gelmesinden, annesinin manen ve maddeten bedbaht olduğunu söyler. Nihayetinde bu gidiş gelişler Selanik'e yerleşme arzusuna kadar gider ve aile Yahya Kemal'in doğup büyüdüğü Üsküp'ten ayrılmak zorunda kalır. Bu yerleşme kararına annesinin itiraz ve isyan ettiğini ancak babasının bu kararını, annesinin çehizlik eşyasını hamallarla tellallar çarşısına gönderip haraç mezat sattırmak suretiyle uyguladığını ve bu acımasız darbenin annesini yatağa düşürdüğünü ifade eder. Annesinin asıl ızdırabının, yuvasının ebediyen dağıldığını hissetmesinden kaynaklandığını, onun ölümünden sonra dağıldıklarını ve o günden sonra bir daha aynı çatı altında birleşemediklerini dile getirerek annesinin doğru hissettiğini belirtir. Annesinin resminden mahrum olmasının gerekçesi olarak onun "*İslâm tesettürünün en şedîd bir muhâtinde doğmasını, yaşamasını ve ölmesini*" gösterir. (Beyatlı, 2018, s. 3-5).

Üsküp'ten ayrılışlarının feci olduğunu söyleyen Yahya Kemal, annesinin Üsküp'ü bütün kalbiyle sevdiğini, orada ölmek, orada gömülmek istediğini anlatır. (Beyatlı, 2018, s. 5). Yahya Kemal, Üsküp'te annesinin ölümüyle kaybettiği ev sıcaklığını ömrü boyunca bir daha bulamaz. (Ayvazoğlu, 1996, s. 122). Yahya Kemal, ilk sofuluk zevkini annesinden aldığını, Ramazan akşamları ölümlerinin ruhuna Yasin okumayı ondan öğrendiğinden bahsetmektedir. Evlerinde bir de *Muhammediyye* bulunduğunu, cennetin, cehennemin ve sırat köprüsünün resimlerini orada gördüğünü dile getirir. Dolayısıyla Yahya Kemal'in çocukluğunun geçtiği muhit uhrevî bir âlemdir ve şairin bu muhitte âhîret havasını teneffüs ettiğini ve Müslümanlık âlemine o kapıdan girdiğini söyleyebiliriz. (Beyatlı, 2018, s. 34-35). Böyle bir şehirde doğan Yahya Kemal, kulaklarına ezan okunan talihli Türk çocuklarından biriydi. (Ayvazoğlu, 1996, s. 17). Yahya Kemal'in muhayyilesinde Üsküp, Rumeli'yi temsil ediyordu. Rumeli'nin elden çıkmasının neticesinde duyulan derin üzüntü, Yahya Kemal'in hafızasında doyasıya yaşayamadığı çocukluğuyla ve aile hayatıyla sıkı sıkıya bağlıydı. Rumeli, Yahya Kemal'in kalbinden ve aklından hiçbir zaman silemediği bir hayal olarak kalmıştır. *Yol Düşüncesi* şiirinde geçen; "*Tahayyülümde kalsın vatan eski haliyle*" mısraı, şairin duygularını yansıtmaya bakımından önemlidir. Yine *Koca Mustâpaşa* şiirindeki mısralar da Yahya Kemal'in ruhunun derinliklerindeki duyguları yansıtmaktadır. (Ayvazoğlu, 1996, s. 133-134).

1.10. Ahmet Haşim (1887-1933)

Henüz altı yaşında iken hasta annesini kaybeden Ahmet Haşim'in sanatında annesinin önemli bir yeri vardır. Annesiyle geçirdiği çocukluk günleri şairin hafızasında yer etmiş, onunla Dicle kıyılarında yaptığı gezintilerin özlemi ve anne hayali *Şi'r-i Kamer*'de açıkça görülmektedir. Haşim, *Şi'r-i Kamer*'lerde kendi çocukluğuyla birlikte insanlığın "arşetip" olarak nitelendirilebilecek temel hayalleri ele alır. Kendine özgü, tutarlı bir dünya yaratan Haşim'in bu şiirlerinde karanlıkla aydınlık, anne ile çocuk, hayat ile ölüm bir aradadır ve bir bütünlük oluşturmaktadır. (Kaplan, 2010, s. 259). Dolayısıyla Haşim şiirlerinde hayatın şekillerini hayal havuzunda seyretmektedir. (Enginün, 2010, s. 46). *Şi'r-i Kamer*'de yer alan *Çıktığın Geceler* isimli şiirinde geçen; "*Her bir şeyi pür-hande yapan mazi-i mes'ûd...*" (Enginün, Kerman, 2010, s. 100) dizesi annesiyle geçen çocukluğunun mesut günlerini hatırlatması bakımından önemlidir. Yine aynı kitapta yer alan "*O*" şiirinde geçen: "*Bir hasta kadın, Dicle'nin üstünde, her akşam/ Bir hasta çocuk gezdirerek, çöllere gül-fâm/ Sisler uzanırken o senin doğmanı bekler.*" (Enginün, Kerman, 2010: 102) mısraları da Dicle kıyılarında hasta anne ile çocuğun çıktığı gezintiler ve hayalindeki anne imajını göstermektedir. (Enginün, 2010, s. 102-104).

Şi'r-i Kamer'de yer alan *Hazan* başlıklı şiirinde Haşim, batan güneş ile annesinin ölümünü birleştiriyor. *Şi'r-i Kamer*'de yer alan şiirlerin hemen hepsinde hasta veya ölen anne ile ay ve güneş etrafında dolaşan renkli hayallerin değişik ifadelerine rastlamaktayız. (Kaplan, 2010, s. 260). *Şi'r-i Kamer*'de yer alan *Rûhum* başlıklı şiirinde geçen “*Nilüfer-i giryânını, ey mâh-ı münevver*” (Enginün, Kerman, 2010: 99) mısramdaki nilüfer kelimesiyle Haşim'in ölen annesini kastettiği açıkça görülmektedir. (Kerman, 1998, s. 177). Haşim'in yakın arkadaşı Abdülhak Şinasi Hisar, onun bu kitapta yer alan şiirlerindeki hislerini hep hâtıralar halinde duyurduğunu söyler; “*Şiir-i Kamer, çocukluk zamanlarının hâtıraları olduğu gibi, o bunları daima birer zevk ve birer hastalık gibi duyardı.*” (Hisar, 1963, s. 20).

Haşim bütün hayatı boyunca kadınları hayalinde yüceltmiş ve idealize etmiştir. “*Güzel, ince, saf, leylî, yumuşak, hemşire veya yâr*” tipindeki kadınları yüceltmıştır. İdealize ettiği bu kadınlar küçük yaşta kaybettiği ve hayatının her döneminde özlemine çektiği annesine benzemektedirler. Bunlar ulaşılamayan, ulvi *O Belde* kadınlarıdır. İdealize edilmiş bu duygu ve düşünceler *Yollar ve O Belde* şiirlerinde dikkati çekmektedir. (Kerman, 1998, s. 188). Dicle kıyılarında annesiyle beraber dolaştığı yıldızlı ve aylı gecelerin mesut hatıraları Haşim'in daha sonraki şiirlerinde ulaşılmaz bir hayal beldesi şeklinde tezahür eder. Bu hayal beldesinin mabetlerle ve ilâhelerle dolu olmasını Mehmet Kaplan, Haşim'in kaybettiği iki şeye karşı özlemine ifade ettiğini dile getirir. Bu iki şey din ve annesidir. (Kaplan, 2012, s. 141-142).

Bu dünyada mahkumiyet fikrine şairi götüren sebep mesut çocukluk günlerine bir daha dönemeyecek olma duygusudur. Bu fikir daha sonra Haşim'in *Şi'r-i Kamer*'lerde işlediği fikirlere benzemektedir. (Kaplan, 1999, s. 481) *O Belde*'nin ruhunu teşkil eden kadınların tasvirine manzara tasvirine oranla daha fazla yer vermiş olması Haşim'in bilinçaltında var olan hayalleri ortaya koyması açısından önemlidir. Nitekim *O Belde*'de yer alan kadınlara izafe ettiği özellikler Haşim'in annesinde ve çocukluğunda tanıdığı kadınlarda da görülmektedir. (Kaplan, 1999, s. 481-482). Annesi, Haşim'in zihnine kusursuz bir hayalet gibi yapışıp kalmıştır. Dolayısıyla Haşim'in hayatına giren sevgililer onunla savaştıkça annenin büyüsunü beslemiştir. (Sevim, 2006, s. 26).

1.11.Halit Fahri Ozansoy (1891-1971)

1891'de İstanbul'da doğan Halit Fahri Ozansoy, annesinin rahatsızlanmasına kadar çok iyi bir çocukluk dönemi geçirmiş, 1899 senesinde henüz sekiz yaşındayken² annesi Zehra Hanım vefat etmiştir. Annesinin vefatından sonra onun yerini alan anneannesinden halk kültürünün motifleriyle süslü masallar dinler. Dolayısıyla ilk şiir zevkini babasından alan Ozansoy'un anneannesinden dinlediği masal ve hikâyelerin de şiir zevkinin oluşmasında etkili olduğu söylenebilir. (Özgül, 1986, s. 9-11). Annesini çocuk yaşta veremden kaybeden Ozansoy'un şiirlerinde anne sevgisi işlenen temel konulardan biri olmuştur. (Acehan, 1998, s. 43). *Paravan* kitabında yer alan *Eyüp Sirtında* isimli şiirinde bu sevgisini açıkça dillendirmektedir. (Acehan, 1998, s. 268).

Halit Fahri Ozansoy'un askerî doktor olan, aynı zamanda edebiyat âleminde de tanınan ve eserler veren babası Mehmet Fahri Paşa, hayatının son yedi senesini âmâ³ olarak geçirmiş ve 6 Ağustos 1932 tarihinde vefat etmiştir. Ozansoy, babasının vefatı üzerine *Âmâ Ölen Babacığım* isimli şiirini kaleme almıştır. (Acehan, 1998, s. 38-40). Mehmet Fahri Paşa *Yâdigâr-ı Hâkim*⁴, *Manzum İşkodra Târih-i Harbi ve Bergüzâr-ı Ramazan* adlı matbu eserlerin sahibidir. (Özgül, 1986, s. 10-11). Halit Fahri'nin ölüm, ölüm düşüncesi ile aile fertlerine dair pek çok şiiri bulunmaktadır. Ölen annesine, ömrünün son senelerini âmâ olarak geçiren babasına, ablası Mâide'nin⁵, üvey kızkardeşi Melike'nin, karısı Aliye'nin, oğlu Gavs'i'nin ölümlerine ait şiirleri bulunmaktadır. (Özgül, 1986, s. 38). *Sonsuz Gecelerin Ötesinde* kitabında yer alan *Hastanede Son Gecesi* şiirini “*Kardeşim Melike'nin Ruhuna*” ithafıyla yayınlamıştır. (Acehan, 1998, s. 44).

² Metin Kayahan Özgül, Ozansoy'un annesini sekiz yaşındayken kaybettiğini söylemektedir. Abdullah Acehan ise doktora tezinde bütün bilgilere göre doğru olanın yedi yaş olduğu yönünde fikir ileri sürmektedir. Metin Kayahan Özgül'ün eserinden hareket edilerek sekiz yaş baz alınmıştır.

³ Metin Kayahan Özgül, Halit Fahri'nin babasının ömrünün son sekiz senesini âmâ olarak geçirdiğini ifade etmektedir. Bkz; Halit Fahri Ozansoy.

⁴ Metin Kayahan Özgül'ün Halit Fahri Ozansoy isimli çalışmasında bu eser Yâdigâr-ı Hâkim olarak geçmektedir ancak Abdullah Acehan'ın doktora tezinde Yâdigâr-ı Hekim şeklindedir. Mehmet Fahri Paşa'nın doktor olması dikkate alınırsa eserin adının Yâdigâr-ı Hekim olması kuvvetle muhtemeldir.

⁵ Abdullah Acehan, doktora tezinde Halit Fahri'nin öz annesinden olan Mâide isminde kızkardeşinin, ondan dört yaş küçük olduğunu ve Halit Fahri'den yirmi yedi sene evvel 1954 yılında vefat ettiğini söylemektedir. Bkz; Halit Fahri Ozansoy Hayatı-Eserleri-Sanatı

Halit Fahri hatıratında, eserlerinde ölüm yolculuğunu sıkça dile getirdiğini, bu yolculuğun ürpertisinin şiirlerinde görülebileceğini ifade eder. Ayrıca bunu kendisi için bir günah sayanlara da söyleyecek bir sözünün olmadığını, bunun bir ruh hali, bir duyuş ve yaradılış problemi olduğunu, bunun belki de küçük yaşta annesini kaybeden bir şairin içindeki derin, köklü bir bunalım olduğunu dile getirir. (Özgül, 1986, s. 110). Dolayısıyla şiirin biraz gölge, biraz esrar ve rüya olduğunu anlatmak isteyen şair bu konuda biraz insaflica muamele etmek gerektiği üzerinde durur.

Halit Fahri ilk evliliğini 1916'da Neyyire Hanım'la yapmış ancak birkaç sene sonra anlaşmazlık yüzünden ayrılmıştır. Bu evliliğinden 1917 senesinde Gavsi adında bir oğlu dünyaya gelir. İkinci evliliğini 1921 yılında Aliye Hanım'la yapan Halit Fahri'nin bu evliliğinden Güzin ve Melahat adlarında iki üvey kızı olur. Çok sevdiği eşi Aliye Hanım'ı 26 Ocak 1962'de kaybeder. Bu tarih *Hep Onun İçin* kitabında yer alan *Yaşlı Adam Ağlamakta*⁶ şiirinde de geçmektedir. Bu acısını *Hep Onun İçin* isimli şiir kitabıyla hafifletmeye çalışır. Bu kitapta yer alan şiirler eşine olan sevgisini göstermesi bakımından önemlidir. Bu şiirlerinin bazılarında isyana kadar gittiği yerler de vardır. (Acehan, 1998, s. 45-46). Şişli Camii'nde Aliye Hanım'ın kırk mevlidi okunduğu zaman *Hep Onun İçin* şiir kitabı da bu kırk gün içinde yazılıp cemaate dağıtılmıştır. (Özgül, 1986, s. 19).

On altı sayfadan oluşan *Hep Onun İçin* isimli şiir kitabında *Yaşlı Adam Ağlamakta*, *Rüyama Gir İstiyorum*, *Niçin*, *Mezarının Başında*, *Her Gece*, *Bu Kitapta Yaşıyorsun*, *Sensiz Saatler*, *Hep O*, *Gariplik*, *Dua* isimlerinden oluşan on şiir yer almaktadır. Eşine ithaf ettiği bu kitap aynı zamanda 1964'te yayımlanacak olan *Sonsuz Gecelerin Ötesinde* isimli şiir kitabının ikinci bölümünü oluşturmaktadır. Halit Fahri daha sonra bu bölüme *Hep Onun İçin*'de yer almayan birkaç şiir ilave etmiştir. (Acehan, 1998, s. 139-140). Bu kitapta yer alan şiirler mersiye havası taşımaktadır. Şairin, *Hep Onun İçin* kitabında yer alan *Yaşlı Adam Ağlamakta* şiirinde karamsarlık ve matem duyguları ön palandadır. (Özgül, 1986, s. 79-80).

İlk evliliğinden olan oğlu Gavsi Ozansoy ise 10 Nisan 1970 tarihinde babasının ölümünden bir yıl önce vefat etmiştir. (Acehan, 1998, s. 47). *Güvercin* gazetesi, Gavsi Ozansoy için verdiği ölüm ilanında onun 53 yaşında kanserden öldüğünü söylemektedir. (*İstanbul Şehir Üniversitesi e arşiv, Taha Toros Arşivi*, t.y.). Halit Fahri Ozansoy da 23 Şubat 1971 tarihinde kalp krizinden vefat etmiş, İstanbul Zincirlikuyu mezarlığında çok sevdiği eşi Aliye Hanım'la yan yana gömülmüştür. (Acehan, 1998, s. 27).

1.12. Osman Peyami Safa (1899-1961)

Peyami Safa henüz iki yaşında, babasını Sivas'ta sürgündeyken kaybetmiştir. Bu durum küçük Peyami'yi hem manevi hem maddi olarak sarsmıştır. Babasının ölümünden sonra yetim kalan Peyami'ye, yoksulluk ve imkânsızlıklar içinde annesi bakmıştır. Peyami Safa kendisini derinden etkileyen bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“Benim şuurum bir facia atmosferi içinde doğdu. Ben iki yaşında iken babam ve kardeşim Sivas'ta on ay içinde öldü. Böyle kısa bir fasıla ile hem kocasını hem çocuğunu kaybeden bir kadının hıçkırıkları arasında kendimi bulmaya başladım. Belki bütün kitaplarımı dolduran bir facia beklemek vehmi ve yaklaşan her ayak sesinde bir tehlike sezmek korkusu böyle bir başlangıcın neticesidir.” (Göze, 1987, s. 8-12).

Peyami Safa, 10 Mayıs 1937 tarihinde Ayşe Nebahat Erinç [Safa] ile evlenir. Bu evlilikten 1939 yılında İsmail Merve adında bir oğlu olur. (Ayvazoğlu, 1998: 292-293). Diğer babalar gibi oğlunu çok seven Peyami Safa hayatının ilerleyen dönemlerinde büyük bir acı yaşayacak ve bu acıya fazla dayanamayacaktır. 1939 yılında doğan ve English High School'da okuyan İsmail Merve Safa, Erzincan'ın Tercan kazasına bağlı Elmalı köyünde yedek subaylığını öğretmen olarak yaparken karaciğer rahatsızlığından dolayı 27 Şubat 1961'de Erzincan Memleket Hastanesi'ne kaldırılır. Ancak karaciğer iltihabı had safhaya ulaşan İsmail Merve Safa, henüz yirmi iki yaşında hayatını kaybeder. 4 Mart 1961 tarihinde Şişli Camii'nde kılınan cenaze namazı sonrası Edirnekapı Şehitliği'ne defnedilir. Peyami Safa, oğlunu toprağa verirken, bütün dinî vecibeleri eksiksiz bir şekilde yerine getirmiş, oğlunun üzerine toprak

⁶ Özgül'ün çalışmasında bu şiir “*Yaşlı Adam Ağlamakta*” şeklindedir. Şiirin aktarılmasında bu çalışma esas alınmıştır. Bkz; Halit Fahri Ozansoy.

atmış ve dua etmiştir. İsmail Merve'nin ölümü, son zamanlarda sağlığı iyice bozulmuş olan Peyami Safa'yı derinden etkilemiş, gitgide artan halsizliği çökmesini hızlandırmıştı. Oğlunun ölümünden 3,5 ay sonra 15 Haziran 1961'de hayata veda eden Peyami Safa, 17 Haziran Cumartesi günü Şişli Camii'nde öğle namazını müteakiben kılınan cenaze namazından sonra Edirnekapı Mezarlığı'nda oğlunun yanına gömülmüştür. (Ayvazoğlu, 1998, s. 495-507).

1.13. Ahmet Hamdi Tanpınar (1901-1962)

Tanpınar'ın babası Hüseyin Fikri Efendi'nin Kerkük'ten Antalya kadılığına tayin edilmesi üzerine yola çıkan ailenin fertlerini hastalık yakalamış, Tanpınar kısa aralıklarla tekrarlayan bir hummaya tutulmuş, annesi Nesime Bahriye Hanım ise tifüse yakalanmıştır. O zaman I. Dünya Savaşı'nın devam ettiği göz önüne alınırsa salgın hastalıkların, açlık ve sefalet gibi yaygınlık kazandığını ve tifüsün de bu noktada öldürücü olduğunu söyleyebiliriz. Bu yüzden aile uzun bir süre Musul'da mecburen duraklamak zorunda kalır, henüz kırk yaşında olan anne Nesime Bahriye Hanım 1916 yılının Ekim ayı başlarında vefat eder ve orada toprağa verilir. (Okay, 2010, s. 36).

Tanpınar'ın hayatında 1916 Mart'ı ile Ekim'i arasındaki zaman mühim bir rol oynamaktadır. İnsan talihi ile coğrafya arasında bağlantı kuran Tanpınar, bu aylarda ilk defa insan talihi ile karşılaştığını ifade etmektedir. (Tanpınar, 2019, s. 342).

1920 tarihli *Musul Akşamları* şiiri bu duygularla kaleme alınmıştır. (Okay, 2010, s. 82). Tanpınar'ın bu mısralarında Haşim'in *Şi'r-i Kamer*'lerinin etkisi hissedilmektedir. (Okay, 2010, s. 82-83). Tanpınar, hayatı ve sanatı hakkında Yaşar Nabi'ye yazdığı mektubunda⁷ Haşim'in etkisini belirtmektedir: "*Musul'da 1916'da bir tesadüfle Hâşim'in birkaç şiirini, bilhassa "Şi'r-i Kamer" leri okumuş ve onun garip, akıcı, maddesiz hüznü içime çökmüştü.*" (Tanpınar, 2019, s. 341).

Annesini kaybettiği zaman on beş yaşında olan Tanpınar, annesinin hastalığına ve ölümüne şahit olur. Tanpınar'ın *Annem İçin* isimli şiiri 5 Kasım 1921 tarihlidir ve aynı yıl Dergâh'ta yayımlanır. Bu şiir, mezarı dahi ziyaret edilemeyen anneye duyulan özlemi dile getirir. (Yüksel, 2011, s. 12). 1921'de Dergâh mecmuasında çıkan bu şiir, o topraklar için hem Tanpınar'ın hem de milletimizin son hazin mersiyelerinden biridir. (Okay, 2010, s. 36-37). Annesinin ölümü, Tanpınar'ın *Evin Sahibi* hikâyesine de başka bir şekilde konu olmuştur. (Okay, 2010, s. 36).

Tevfik Fikret'in ölen kız kardeşi için yazdığı ve annesine ithaf ettiği *Hemşirem İçin* şiiri ile Tanpınar'ın *Annem İçin* şiirleri arasındaki benzerlik hem şiirin isminde hem de şiirin üslubunda dikkati çekmektedir. Bu bağlamda Tanpınar'ın, Fikret'in *Hemşirem İçin* şiirinden etkilendiği söylenebilir. (Yüksel, 2011, s. 13). Tanpınar bu şiiriyle mezarını bile ziyaret edemediği annesinin ölümünden duyduğu acıyı dile getirmiş, sadece Musul toprağını geride bırakmamış, aynı zamanda yüreğinin bir parçasını da o topraklarda bırakmak zorunda kalmıştır. Neticede bunun hüznünü daima yaşamış ve kendi tabiriyle öksüzlük denilen acıyla vurgun olmuştur. Mehmet Kaplan, Tanpınar'ın ilk şiirlerini Mütareke devrinde 1921-1922 yılları arasında Dergâh mecmuasında neşrettiğini ifade eder. Bu senelerde hayata bakış tarzı –devrin de etkisiyle- santimental ve melankolik olan Tanpınar'ın Dergâh mecmuasında çıkan *Kalbim* isimli manzumesinde, benimsemiş olduğu hassasiyet tarzını görmek mümkündür. Şair bu manzumesinde kalbini "*bakımsız, eski bir saraya*" benzetir. Bu sarayın içi de dışı gibi harap ve melankoliktir. (Kaplan, 2018, s. 25-27).

Mehmet Kaplan, bu şiirin, Ahmet Haşim'in *O Eski Hücreye Benzer ki* şiirini hatırlattığını ve akşam atmosferiyle ona yaklaştığını belirtir. Tanpınar'la Haşim arasındaki bu ilişkiyi, çocukluklarının aynı çevrede geçmiş olmasıyla ve annelerini Dicle kıyılarında kaybetmeleriyle açıklamaktadır. Bu türden benzerlikler Tanpınar'ın Haşim'in etkisi altında kaldığını ve onunla aynı kaderi yaşamış olduğunu göstermektedir. Şiirde loş aynalarda beliren hayal ile kaybettiği annesi arasında bir bağlantı söz konusudur. Dergâh'ta yayımlanan *Odalarda Akşam* şiiri ile *Hayat* mecmuasında neşredilen *Aynalar* şiirinde de "fersiz aynalar" da yine bir hayal belirir ve eski bir hatıra genişler. Tanpınar'ın bu devrede yazdığı şiirlerde görülen bu karamsarlık ve hüznün sebeplerinden biri de muhayyilesinde hâlâ mevcut olan annesinin ölümüdür. (Kaplan, 2018, s. 27-28). Gece ve karanlık kelimeleri Tanpınar'ın hemen her şiirine ıstırabın, kaderin ve

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz; Yaşadığım Gibi, "Ahmet Hamdi Tanpınar Anlatıyor".

ölümün sembolleri olarak girer. (Kaplan, 2018, s. 40).

Dergâh mecmuasında yayımlanan şiirleri arasında yer alan *Madalyon* şiirinde Tanpınar, söz konusu edilen kadın hayalinin ebedileşmesi temini daha sonraki şiirlerinde de ele almıştır. Dolayısıyla şairin muhayyilesinde Jung'un insan psikolojisinde önemli bir rol oynadığını ifade ettiği "*anima arşetipi*" büyük bir yer tutmaktadır. Jung'un "*anima arşetipi*" ya da Freud'un bilinçaltında var olduğunu kabul ettiği anne hayali, Tanpınar'ın eserlerinde ölüm, kadın, sanat ve sonsuzluk kavramlarıyla bir bütünlük oluşturmaktadır. Bu durum *Ayna* ve *Bir Heykel İçin* şiirlerinde de söz konusudur. 1927 yılında *Millî Mecmua*'da çıkan *Leylâ* adlı şiirinde, yukarıda bahsi geçen ve çeşitli şekillerde karşımıza çıkan "*masal kadın*" veya "*anima archetype*" i vardır. Mehmet Kaplan, muayyen özellikleri olan bu kadın hayalinin arızî değil, aslî olduğunu söylemektedir. Bu tipin ölen annesinin hayali ile ilgisinin olması muhtemeldir. (Kaplan, 2018, s. 32-36). Tanpınar'ı rüyalar âlemine çağıran ve ona içinde yaşadığı dünyayı anlamsız ve boş gösteren bu "*muhayyel kadın*" dır. (Kaplan, 2018, s. 129).

Mütareke döneminde yazdığı şiirlerinde, dış âlemi de santimental ve melankolik bir hassasiyetle görür. Antalya'nın denizine ithaf ettiği *Sonbahar* şiirinde bu hassasiyeti yoğun bir şekilde görmekteyiz. Antalya Lisesi'nden bir genç kıza yazdığı mektupta, Antalya denizi ile ilgili muhtelif yıllara ait izlenimlerini aktarır. 1921 senesinde tekrardan Antalya'ya tatil için geldiği zamana ait izlenimlerine "*acayip bir ölüm düşüncesi*" karışmaktadır. Bu duruma sebep olarak bilinçaltında yaşayan annesinin hatırası ya da savaş yıllarının insanların zihinlerine kendiliğinden getirdiği ölüm fikri gösterilebilir. (Kaplan, 2018, s. 29-30).

1.14.Ömer Bedrettin Uşaklı (1904-1946)

Ölümü dillendiren şairlerden biri de Ömer Bedrettin Uşaklı'dır. Cumhuriyetin ilk yıllarında yazdığı şiirleriyle tanınan Ömer Bedrettin Uşaklı, evladını kaybeden bir baba olarak ölümün soğukluğunu hisseden ve bunu tecrübe eden isimlerdendir. 1904 Uşak doğumlu olan Ömer Bedrettin Uşaklı, 1931'de 28 yaşında iken Bedia [Çandır] Hanım ile evlenmiş ve bu evlilikten biri kız, biri erkek iki çocuğu olmuştur. İlk çocuğu olan kızı, Ömer Bedrettin henüz hayattayken, üç yaşında vefat etmiştir. İçli bir baba olarak hazin mısralar yazmış, 1940 yılında yayımladığı üçüncü şiir kitabı olan *Sarı Kız Mermerleri*'ndeki bütün şiirlerini küçük yaşta ölen yavrusu için yazmıştır. 1943'te yapılan ara seçimlerde Kütahya Mebusu olarak TBMM'ye giren Uşaklı, mebus bulunduğu sırada, daha önceden yakalandığı verem hastalığından kurtulamayarak tedavi için yatırıldığı İstanbul-Yakacık Sanatoryumu'nda 23/24 Şubat 1946'da genç yaşta vefat etmiştir. (Çankaya, 1969, s. 1865-1866).

Yayla Dumanı kitabında yer alan *Sarı Kız Mermerleri* şiirinin özellikle son iki mısraı şairin küçük kızına olan duygularını yansıtmaya bakımından önemlidir. Bu manzumenin adı daha sonra 1940 yılında yayımlayacağı üçüncü şiir kitabının da adı olacak ve bu kitaptaki bütün şiirlerini küçük yaşta kaybettiği yavrusu için yazacaktır. (Enginün, 1988, s. 36-37).

Uşaklı, *Son Şehir*, *Annemin Ölümü*, *Anneme* adlı şiirlerini ise annesine ithaf etmiş, onunla geçirdiği güzel günleri yâd ederek ölümünden duyduğu acıyı dile getirmiştir.

1.15.Ümit Yaşar Oğuzcan (1926-1984)

Ümit Yaşar Oğuzcan da ölümün soğuk yüzüyle tanışan ve bu duyguyu eserlerinde dile getiren isimlerdendir. Hayatında yaşadığı acı, tatlı duyguları eserlerine yansıtmayı başarmış, eseriyle hayatı arasında bir bağ kurmuştur: "*Şiirim benim tüm yaşam öykümdür. Yarım yüzyıllık ömrümün hangi sayfasını açarsanız; şiirim de vardır orada. Her kitabımın her sayfasında, her satırında iyi-kötü, güzel-çirkin, yanlış-doğru bütün yönlerimle, bütün yaşamımla ben varım. Yaşamımla sanatım birbirini tamamlıyor. İkisini ayırmak, dolayısıyla ayrı ayrı değerlendirmek olanaksız. Acılar denizini yaşamımla sanatım birlikte yarattı.*" (Oğuzcan, 2002, s. 8) cümlelerinde görüldüğü üzere bu durumu ifade etmekte ve *Acılar Denizi* şiir kitabına aldığı şiirlerinde de yaşanmışlıkların izi olduğunu bizlere haber vermektedir.

Bu seçmeler kitabını beş başlık altında (Uyanış, Arayış, Çalkaşı, Kaynayış, Duruluş dönemi)

toplayan Oğuzcan'ın, Duruluş dönemi başlığı altında oğlu Vedat Oğuzcan'ın ölümü üzerine yazdığı *Galata Kulesi*, *Vedat'ın Öyküsü*, *Oğluma Ağıt* şiirleri de yer almaktadır. Birçok şairimizin yaptığı gibi Ümit Yaşar Oğuzcan da yaşadığı bu büyük acıyı şiirlerine yansıtarak hafifletmeye çalışmaktadır.

Şair, 1983 yılında hem rubailerini topladığı kitaplarından hem de yayınlanmamış rubai ve dörtlüklerinden seçmeler yaparak *Yüzyıl Yanarım Yanmayı Öğrendimse* adlı kitabını meydana getirmiştir. Bu kitap oğlu Vedat'a ithaf edilmiştir. (Doğan, 2003, s. 80). Şairin oğlu Lütfi Oğuzcan'ın babasının ölümünden sonra bütün şiirlerini derlediği ve yedi kitaplık bir Ümit Yaşar Oğuzcan külliyyatının içerisinde yer alan *Rübailer-Dörtlükler* kitabının baş tarafında da oğlu Vedat'a ithafı bulunmaktadır. Kitapta yer alan *Bırakınca Çaresiz Onu Ölü Canlarda* isimli dörtlüğün baş tarafında "*Vedat'ın anısına*" ibaresi yer almaktadır. (Oğuzcan, 2004, s. 40).

Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Heykel Bölümü son sınıfında okuyan ve 24 yaşında olan Vedat Oğuzcan, Galata Kulesi'nin dokuzuncu katından kendini atarak intihar etmiştir. Bu acı olay babasını perişan etmiş, Ümit Yaşar Oğuzcan *Vedat'ıma Ağıt* isimli bir şiir yazarak acısını dile getirmiştir. Yaşanan bu durum karşısında şaşkına dönen Oğuzcan, oğlunun intiharına sebep olacak herhangi bir durumun olmadığını ve oğlunun ani bir şok geçirmesi üzerine böyle bir olayın meydana geldiğini söylemiştir. (*İstanbul Şehir Üniversitesi e arşiv, Taha Toros Arşivi*, t.y.).

Oğuzcan, *Galata Kulesi* şiirinde oğlunun intihar ettiği tarihi de vermektedir. Bundan hareketle, Vedat Oğuzcan'ın 6 Haziran 1973 tarihinde bir yaz günü intihar ettiğini öğrenmekteyiz. (Oğuzcan, 2002, s. 397-398). Ümit Yaşar Oğuzcan'ın, ilk ve değerli eseri olarak kabul ettiği oğlunu kaybetmesiyle birlikte şiir denizinin artık bir *Acılar Denizi*'ne döndüğünü söylemesinde yaşadığı acının mühim bir etkisi vardır. (Oğuzcan, 2002, s. 6). "*50 yıllık yaşamım boyunca acının her türlüsünü çektim, yokluğun en dayanılmazını gördüm, umutsuzlukların en koyusuna düştüm. Kaç kez eşliğine kadar geldim ölümün!*" (Oğuzcan, 2002, s. 9) ifadeleriyle bu karamsarlığını dile getirmektedir.

Ümit Yaşar'ın hatıratından 1961 yılında üç kez intihar teşebbüsünde bulunduğunu ancak bu girişimlerin bir neticeye ulaşmadığını öğreniyoruz. Vedat Oğuzcan da babası gibi intihara yeltenmiş ve babası kadar şanslı olmayıp bu girişimi faciayla sonuçlanmıştır. (Oğuzcan, 2004, s. 128). Rivayete göre intihar eden Vedat'ın elindeki kâğıtta "*Baba intihar öyle edilmez böyle edilir*" notunun yazılı olduğu ve Ümit Yaşar'ın bu ruh halinin Vedat'ı etkilediği söylenmektedir. (Acehan, 2012, s. 22). Yaşadığı tüm karamsarlıklara, yalnızlıklara ve çaresizliklere karşı şiirleriyle meydan okumasını da bilmiştir. Nitekim daha sonraları verdiği röportajlarda giriştiği intihar teşebbüslerinden pişman olduğunu ve hayatın tüm acılara rağmen yaşanmaya değer olduğunu ifade etmiştir. (Oğuzcan, 2004, s. 152).

Kendini "*ölümün şairi*" olarak gören Oğuzcan, hatıratında ölümle ilk olarak çocuk yaşta karşılaştığını, o zaman ikamet ettikleri Mersin'de kız kardeşi Feride'nin bir akşam rahatsızlanıp sabaha çıkmadığını, daha sonra olan kardeşi Kurtuluş'un da yaşını doldurmadan birkaç gün içinde vefat ettiğini dile getirir. Daha sonraları ölüm üzerine birçok şiir kaleme almasında çocukluk günlerinden kalan bu acıların etkisi olduğunu belirtir. (Oğuzcan, 2004, s. 121). Mehmet Kaplan'ın ifadesiyle söylemek gerekirse "*sanat bir bakıma çocukluğa ve iptidailiğe dönüşür*". (Kaplan, 1999, s. 461).

1.16.Cemal Süreya (1931-1990)

1931'de Erzincan'da doğan Cemal Süreya, asıl adıyla Cemalettin Seber, ailecek Bilecik'e sürgüne gönderildiklerinin altıncı ayında, 1938 senesinde annesi Gülbeyaz'ı kaybeder. Gülbeyaz, düşük yapmış, kanama durdurulamayınca henüz yirmi üç yaşındayken hayata veda etmiştir. O zaman Cemal Süreya yedi yaşındadır. (Perinçek, Duruel, 2017, s. 28-29). Cemal Süreya'da kadın imajı, erken yaşta kaybedilen anne kadın motifi şeklindedir. Cinsel içerikli imajlarında bile kadın, anne rolünde koruyucu kimliğiyle karşımıza çıkar. (Özcan, 2003, s. 8-9). Babası Hüseyin Bey'i ise –o zamanlar Nafia şoförü- 1957 Haziranında bir trafik kazasında kaybeder. (Perinçek, Duruel, 2017, s. 146). Bu hazine olayı günlüklerinde anlatır:

"*Babamın trajik ölümünü anımsıyorum; kız kardeşlerim, halam, başkaları, kendilerini yerden yere atıyorlardı. Benim gözümden yaş gelmemesi o günlerde dedikodu konusu bile olmuş. Bir süre sonra, kız kardeşlerim, halam, başkaları gerçeğe alıştılar. Ama benim içimdeki düğüm çözülmedi. Üç yıl sonra*

Aksaray’da (Sezai’ye anlatmıştım), on üç yıl sonra Beykoz’da gittiğim kahvelerde birçok kez babamın az ilderdeki masada oturduğunu gördüm. Çayını içiyor, az sonra da kalkıp gidiyordu. Yanılsama, evet. Ama neden bütünüyle işlemiyordu yanılsama? Niçin yanına gitmiyordum?”

Cemal Süreya, *Sizin Hiç Babanız Öldü mü?* adlı şiirini bilinenin aksine babasının ölümü üzerine yazmadığını, bu şiirin ilk şiirlerinden olduğunu ve babasının ölümünden dört yıl önce yayımladığını belirtir. (Süreya, 2019, s. 28). Süreya, *Beni Öp Sonra Doğur Beni* kitabında yer alan *Yunus ki Sütdişleriyle Türkçenin* isimli şiirinde babasının öldüğü seneyi hatırlar ve o üzücü olay ile ilgili duygularını ifade eder. (Süreya, 2015, s. 96).

Küçük yaşta ölümle tanışan Cemal Süreya, şiirlerinde ve günlüklerinde ölüm temasını işlemiştir. Bu duygu onda hayatının bir gerçeği olarak yer etmiş ve ölüme bu perspektiften bakmıştır. Dört yaşında kardeşi Kemal’i, yedi yaşında annesini, yirmi altı yaşında babasını kaybetmesi bu durumu açıklar mahiyettedir. Ölümün soğuk yüzüyle ilk kez henüz dört yaşındayken kardeşi Kemal’in kaybıyla karşılaşan şair, babasının kollarında kardeşini taşıdığı ve mevsimin kış olduğu ile ilgili izlenimlerini daha sonra *Güz Bitiği*’ndeki *Bir Kış* şiirinde dile getirecektir. Burada ölüm, kış göğü gibi belirsiz ve kasvetlidir. Ölüm, bütün görüntüleri silmiş yalnızca işitme duyusu kalmıştır. Ölümün işitme duyusuyla belirtilmesi ağrı çağrıştırmaktadır. (İlhan, 2011, s. 475). Şair, ölümün kendi üzerindeki etkisini şu sözlerle dile getirmektedir:

“Çocukluğumda bir yakınımın öldüğü evde bir başıma kalamazdım, korkardım. Aylarca sürerdi bu. Ölümünden değil (öleceğime inanmazdım), ölünün kendisinden korkardım. Oysa yabancı bir ölünün başında sabaha kadar bekleyebilirdim. Bunun kendi üzerimde açıklamasını yapabilmiş değilim. Bugün de bir yakınımın cenazesine kolay gidemem. Büyük bir sorundur benim için.” (Süreya, 2019, s. 28).

Cemal Süreya’da ölüm fikri, fiziksel bir değişmeden ya da felsefî ve metafizik bir kaynaktan doğmaz. (İlhan, 2011, s. 476). Gerçek hayatta yaşadığı kayıplar onda eksiklik ve yalnızlık duygusunun oluşmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla şairin ferdi bilinçaltından gelen duygu yoğunluğunun bilinçli bir şekilde mısralara aktarılması söz konusudur. (Özcan, 2003, s. 8). Hayatı kısa bulan şair, bunu *Kısa* şiirinde dört kelime ile ifade eder; *“Hayat kısa/Kuşlar uçuyor”*. (Süreya, 2015, s. 293). *“Lacivert bir çingiraktır ölüm”* (Süreya, 2015, s. 107) dizesiyle de ölümü somutlaştırır.

Sonuç

Yukarıda ele alınan isimler ölüme yakınlarını kaybetmenin verdiği acıyla baktıkları için duygu ve düşüncelerini yansıttıkları eserlerinde, ölümü daha açık ve samimi bir şekilde dile getirme olanağı bulmuşlardır. Kimliği belirsiz olan ölümün müphemliği, zihinde yer edinen düşüncelerin dillendirilmesine ve şiirlere yansımaya neden olmuştur. Bu çalışmanın amacı da bu eserlere bu açıdan yaklaşmak ve dile getirilen duygu ve düşünceleri yazarın yaşantısıyla birlikte ele alıp bunun neticesinde bir senteze ulaşmaktır. Bu çerçevede Akif Paşa’nın torunu için yazdığı *Mersiye* ile Hâmit’in eşinin ölümü üzerine yazdığı *Makber* arasında benzerlikler vardır. Bu şiirlerde ölüm karşısında takınılan bireysel tavır vardır ancak bu tavır özellikle *Makber*’deki bazı uç ifadelerle isyan ve inkâra kadar gitmektedir. Ölümle değişme fikrinin de bu tavrı etkilediği söylenebilir. Öldükten sonra bedene ne olacağı sorusu iki şairin de muhayyilesini kurcalamıştır. İnsanoğlu için bir muamma olan ölüm sonrası hayat, Akif Paşa ve Hâmit’in de merakını cezbetmiş ve metafizik bir kavram olan ölüm sorgulanmaya başlanmıştır. Rezaizade Mahmut Ekrem, Halit Ziya, Ali Ekrem, Samih Rifat, Halit Fahri, İsmail Safa, Peyami Safa, Ömer Bedrettin, Ümit Yaşar ve Cemal Süreya’nın eserlerinde görülen ölüm teması, sorgulayıcı olmaktan ziyade kaybedilen kişiye duyulan sevgi, özlem noktalarından ele alınmış ve ölen kişi bu eserlerde yaşatılmaya çalışılmıştır. Yahya Kemal, Ahmet Haşim ve Tanpınar’ın eserlerinde ise kaybedilen anneye duyulan özlem tüm varlığıyla kendini hissettirir. Estetik arka planda var olan anne imajı bu sanatkarların eserlerinde yoğun olarak hissedilir. Tefik Fikret’in bazı şiirlerinde de anne-çocuk imajı görülmektedir. Annesinin mezarını hayali olarak ziyaret ettiği ve onunla dertleştiği şiirleri bu çerçevede değerlendirilebilir.

Kaynakça

- Acehan, A., (2012), “Yeni Türk Edebiyatı’nda Mersiyeyi Yaşayanlar”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 21(5), 7-23.
- Acehan, A., (1998), Halit Fahri Ozansoy Hayatı-Eserleri-Sanatı (Doktora Tezi), <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden erişildi.
- Akyüz, K., (2017), *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923*. İstanbul, İnkılâp Kitabevi.
- Akyüz, A. K., (2006), “Hâmid ve Makber”, İ. Sâfi, (Haz.), *Hâmidnâme İçinde* (ss. 231-234). İstanbul, Kutup Yıldızı Yayınları.
- Akyüz, K., (1958), *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*. Ankara, Doğu Ltd. Şirketi Matbaası.
- Andı, F., (1997), “Halid Ziya’nın Mensur Şiirleri II Mezardan Sesler”. *İlmî Araştırmalar*, 4, 7-16.
- Ateş, İ., (1985), “Ölüm Ya da Ölümsüzlüğe Göç”, *Vakıflar Dergisi*, 19, 11-24.
- Ayvazoğlu, B., (1998), *Peyami Hayatı Sanatı Felsefesi Dramı*. İstanbul, Ötüken Yayınları.
- Ayvazoğlu, B., (1996), *Yahya Kemal Eve Dönen Adam*. İstanbul, Ötüken Yayınları.
- Bauman, Z., (2012), *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*. N. Demirdöven (Çev.), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Bayrak, Ö., (2013), *İsmail Safâ Mensiyyât Hayatı-Edebi Kişiliği-İnceleme-Tıpkıbasım*. İstanbul, Kesit Yayınları.
- Beyatlı, Y. K., (2018), *Çocukluğum Gençliğim Siyâsî ve Edebî Hatıralarım*. İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti İktisadi İşletmesi.
- Beyatlı, Y. K., (2011), *Kendi Gök Kubbemiz*. İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti İktisadi İşletmesi.
- Bolayır, A. E., (2007), *Hâtıralar*. M. K. Özgül (Haz.), Ankara, Hece Yayınları.
- Celepoğlu, A., (2017), *Samih Rifat*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Çankaya, A., (1968), *Yeni Mülkiye Târîhi ve Mülkiyeliler*. C.5, Ankara, Mars Matbaası.
- Çıkla, S., (2001), “Halit Ziya ve Mehmet Rauf’un Hayatları ile Romanları”, *Dergâh Edebiyat Sanat Kültür Dergisi*, 12, 14-17.
- Dastur, F., (2019), *Ölümlü Yüzleşmek Felsefî Bir Soruşturma* S. Oruç (Çev.), İstanbul, Pinhan Yayınları.
- Doğan, Â., (2003), “Ümit Yaşar Oğuzcan’ın Şiir Dünyası”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(20), 71-84.
- Enginün, İ., (2013), *Abdülhak Hâmid’in Hatıraları*. İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Enginün, İ., Kerman, Z., (2010), *Ahmet Haşim Bütün Şiirleri*. İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Enginün, İ., (2006), *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat’tan Cumhuriyet’e (1839-1923)*. İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Enginün, İ., (1997), *Abdülhak Hâmid Tarhan Bütün Şiirleri 2*. İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Enginün, İ., (1988), *Ömer Bedrettin Uşaklı Bütün Eserleri*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erol, K., (2010), *Modern Türk Şiirinde Aşk, Ölüm ve İntihar*. Ankara, Akçağ Yayınları.
- Erol, K., (2005), “Abdülhak Hâmid’in Şiirlerinde Ölüm Tefekkürü ve Mezar Tasavvuru”, *Millî Eğitim Dergisi*, 168, 18-21.
- Ertaylan, İ. H., (2005), “Fikret ve Hayatı”, S. Şahin (Haz.), *Tevfik Fikret Düşünce Dergisi, Nüsha-i Mahsûsa, 1918 İçinde* (ss. 105-189), İstanbul, Kitap Yayınevi.
- Erzen, M., (2016), “Yahyâ Kemâl ve Ahmet Hâşim’de Anne İmajı”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 35, 55-79.
- Genç, İ., (2018), “Ölüme Karşı Tavır Almanın Estetiği”, E. Gürsoy Naskali ve G. Sağol Yüksekaya, (Ed.), *Uçmağa Varmak Kitabı İçinde* (ss. 119-136), İstanbul, Kitabevi Yayınları.
- Göze, E., (1987), *Peyami Sefa*. Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Hayber, A., (1988), *Ebûbekir Hâzım Tepeyran*. Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Hisar, A. Ş., (1963), *Ahmet Haşim Şiiri ve Hayatı*. İstanbul, Hilmi Kitabevi.
- Huyugüzel, Ö. F., (2011), “Halit Ziya Uşaklıgil”, İ. Parlatur, İ. Enginün, Ö. F. Huyugüzel, B. Ercilasun, M. Özbalcı ve A. Karaca (Ed.), *Servet-i Fünûn Edebiyatı İçinde* (ss. 312-392), Ankara, Akçağ Yayınları.
- İlhan, N., (2011), “Cemal Süreya’nın Şiirinde Ölüm Teması”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume*, 6(2), 473-484.
- İnal, M. K., (1999), *Son Asır Türk Şairleri*. M. Cunbur (Haz.), C.1, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi

Yayınları.

- İsen, M., (1994), *Acıyı Bal Eylemek Türk Edebiyatında Mersiye*. Ankara, Akçağ Yayınları.
İstanbul Şehir Üniversitesi e-Arşiv Sistemi, Taha Toros Arşivi. (t.y.). 24.12.2019 tarihinde <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/> adresinden erişildi.
- Kaplan, M., (2018), *Tanpınar'ın Şiir Dünyası*. İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Kaplan, M., (2012), *Şiir Tahlilleri I Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*. İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Kaplan, M., (2010), *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 2*. İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Kaplan, M., (1999), *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I*. İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Kaplan, M., (1999), *Şiir Tahlilleri II Cumhuriyet Devri Türk Şiiri*. İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Karaca, F., (2018), “Mezar Taşı Metinleri”, E. Gürsoy Naskali ve G. Sağol Yüksekaya (Ed.), *Uçmağa Varmak Kitabı* İçinde (ss. 75-92), İstanbul, Kitabevi Yayınları.
- Karaca, A., (1990), *İsmail Safa*. Ankara. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kolcu, A. İ., (2008), *Türk Şiirinde Yokluk Fikri ve Âkif Paşa'nın Adem Kasidesi*. Erzurum, Salkımsöğüt Yayınları.
- Oğuzcan, Ü. Y., (2004), *Rübailler Dörtlükler*, İstanbul, Özgür Yayınları.
- Oğuzcan, Ü. Y., (2004), *Anılar Düşünceler*. İstanbul, Özgür Yayınları.
- Oğuzcan, Ü. Y., (2002), *Acular Denizi*, İstanbul, Özgür Yayınları.
- Okay, O., (2010), *Bir Hülya Adamının Romanı Ahmet Hamdi Tanpınar*. İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Özcan, T., (2003), “Şiir Sanatında İmajın Yeri-Önemi ve Bunun Cemal Süreya'nın Şiir Dünyasına Uygulanması”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(13), 115-136.
- Özgül, M. K., (1986), *Halit Fahri Ozansoy*. Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Parlatır, İ., (2012), *Recaizâde Mahmud Ekrem*. Ankara, Akçağ Yayınları.
- Parlatır, İ., (2011), “Tevfik Fikret”, İ. Parlatır, İ. Enginün, Ö. F. Huyugüzel, B. Ercilasun, M. Özbalcı ve A. Karaca (Ed.), *Servet-i Fünûn Edebiyatı* İçinde (ss. 23-101), Ankara, Akçağ Yayınları.
- Perinçek, F., Duruel, N., (2017), *Cemal Süreya Şairin Hayatı Şiire Dahil*. İstanbul, Can Sanat Yayınları.
- Recaizâde Mahmut Ekrem (2014), *Nijad Ekrem ve Tefekkür*. H. Sazyek, T. Bayındır ve E. Sazyek (Haz.), Kocaeli, Umuttepe Yayınları.
- Rıza Tevfik (1984), *Abdülhak Hâmid ve Mülâhazât-ı Felsefiyyesi*. A. Uçman (Haz.), İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Sâfi, İ., (2016), *Abdülhak Hâmid Tarhan Makber Günümüz Türkçesiyle*. İstanbul, Akademik Kitaplar.
- Sevim, A., (2006), *Yazarlar ve Aşkları*. İstanbul, Şûle Yayınları.
- Subhi Edhem. (2014), *Hayât ve Mevt*. R. Demir, T. Uymaz ve A. Utku (Haz.), Konya, Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Süreya, C., (2019), *Günler*. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Süreya, C., (2015), *Sevda Sözleri*. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Tanpınar, A. H., (2019), *Yaşadığım Gibi*. B. Emil (Haz.), İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Tanpınar, A. H., (2018), *Edebiyat Üzerine Makaleler*. Z. Kerman (Haz.), İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Tanpınar, A. H., (2018), *Yahya Kemal*. İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Tanpınar, A. H., (2012), *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. A. Uçman (Haz.), İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Tevetoğlu, F., (1986), *Müftüoğlu Ahmed Hikmet*. Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Tevfik Fikret (2019), *Rübâb-ı Şikeste*. İ. Tüzer ve S. Atay (Haz.), Ankara, Akçağ Yayınları.
- Tunaboşlu İkiz, T., (2018). “Psikanalitik Bakış Açısından Ölüm Dürtüsü ve Kültüre Olan Yansımaları”, E. Gürsoy Naskali ve G. Sağol Yüksekaya (Ed.), *Uçmağa Varmak Kitabı* İçinde (ss. 347-356), İstanbul, Kitabevi Yayınları.
- Uçman, A., (1989), “Âkif Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* İçinde (ss. 261-262), C.2, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uşaklıgil, H. Z., (2017), *Kırk Yıl*. A. Uçman (Haz.), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Uşaklıgil, H. Z., (2017), *Mensur Şiirler Mezardan Sesler*. F. Aslan (Haz.), İstanbul, Özgür Yayınları.
- Uşaklıgil, H. Z., (2012), *Bir Acı Hikâye*. R. Tarım (Haz.), İstanbul, Özgür Yayınları.
- Ünver, S., (1980), *Yahya Kemal'in Dünyası*. İstanbul, Tercüman Tarih ve Kültür Yayınları.
- Yardım, M. N., (2009), *Edebiyatımızda Hüzün*. İstanbul, Yağmur Yayınevi.

Yücel, M., (2003), *Edebiyatta Ölüm ve İntihar*. İstanbul, Elma Yayınları.

Yüksel, S., (2011), “Şairlerimizde Anne Hasretinin Sembolü Olarak Mezar”. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(35), 1-17.